

Өймөкөөн оҕолорун уруһуйдарыгар олоһуран, сахалы тылынан Аан дойду үрдүнэн Айылба туругун уларыыытын (Ирбэт тон ууллуутун) туһунан кинигэ.

Күннэй Такасаева (Күннэй Такааһай) Саха Сириттэн сылдьар антрополог, Варшавскай Университет Артеc Либералес Факультетын Польша-Сибирь научнай группатын координатора.

*

A colouring-book about global climate change featuring artwork by children from Оуһуакоп, in the endangered Sakha (Yakut) language.

Ph.G. Kyunney Takasaeva, Coordinator Polish-Siberian Research Group in Faculty of Artes Liberales at Warsaw University. She Native Anthropologies from Republic of Sakha.

Center for Research and Practice
in Cultural Continuity

Чысхаан уонна Аан дойду үрдүнэн Айылба туругун уларыыыта (Ирбэт тон ууллуута)

ЧЫСХААН

уонна Аан дойду үрдүнэн
Айылба туругун уларыыыта
— (Ирбэт тон ууллуута) —

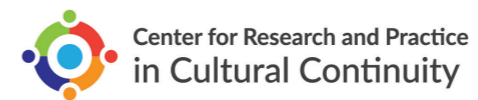

Chyskhaan: The Lord of the Cold and
Global Climate Change (Ice Melting)

ЧЫСХААН

уонна Аан дойду үрдүнэн
Айылба туругун уларыйыта
— (Ирбэт тон ууллуута) —

Chyskhaan: The Lord of the Cold and
Global Climate Change (Ice Melting)

Варшава 2020

Title: Chyskhaan: The Lord of the Cold and Global Climate Change (Ice Melting)

Чысхаан уонна Аан дойду үрдүнэн Айылба туругун уларыытыта (Ирбэт тонг ууллуута)

A colouring-book about global climate change featuring artwork by children from Oymyakon, in the endangered Sakha (Yakut) language.

Өймөкөөн оҕолорун уруһуйдарыгар олобуран, Аан дойду үрдүнэн айылба туругун уларыытытын (ирбэт тонг ууллуутун) туһунан сахалыы тылынан уруһуйдуур кинигэ

Project author and editor:
Kyunney Takasaeva (Künnej Takaahaj)

Проект автора уонна редактора:
Күннэй Такасаева (Күннэй Такаахай)

Publisher: Center for Research and Practice in Cultural Continuity, Faculty of "Artes Liberales", University of Warsaw

Кинигэ кыһата: Варшавскай Университетка, «Артес Либералес» Факультетын, Культура ситимин чинчийэр Киин

Publication financed by the Foundation "Artes Liberales Institute"

Үбүнэн хааччыйыы:
«Институт Артес Либерлес» Фондата

Cover design and composition:
Anna Kuchniak

Бэчээккэ бэлэмнээһин дизайна:
Анна Кухниак

Print: Totem.com.pl

Бэчээккэ таһаарыы: Totem.com.pl

Front cover illustration:
Marina Vinokurova

Инники тас уруһуй:
Марина Винокурова

Back cover illustration:
Maria Germogenova

Кэнники тас уруһуй:
Мария Гермогенова

© Kyunney Takasaeva and children authors of the comic book

© Күннэй Такасаева уонна кинигэбэ киирбит уруһуйдаабыт оҕолор

ISBN: 978-83-957318-3-9
Warsaw 2020

ISBN: 978-83-957318-3-9
Варшава 2020

Кирири тыл Introduction

Ирбэт тонг үрдүгэр турар Саха сири Тымныы киинэ - Өймөкөөн оҕолорун уруһуйдарыгар олобуран, сахалыы уонна английскай тылынан сүтэн ээр атын төрүт тыллары үөрэтэргэ ананар кинигэ. Бу кинигэ айылба туругун уларыытыларын туһунан сырдатар, айылбаны харыстыырга үөрэтэр, сүтэн ээр тылларынан кэпсээн-сэбэн айарга, уруһуйдуурга угууар сыаллаах. Ааҕааччыларга баҕарыам этэ, Саха сири, төрүт тылын уонна култууратын туһунан билиигитин үрдэтэн сайыннарагытыгар.

***

This book contains drawings by children from Oymyakon - the North Pole of Cold, located on the permafrost of the Republic of Sakha (Yakutia) - with descriptions in Sakha and English. Remember, you too can make art and stories to help raise awareness of endangered languages as well as the ecological and environmental threats of global climate change and melting ice! We hope that through this book you gain more knowledge about the language and culture of the people of the Republic of Sakha (Yakutia), and that you can share this with others.

Ania Koriakina, 15

Sveta Suzdalova, 13

Transcription of Sakha letters into English

© Kyunney Takasaeva

№	Sakha (Yakut) Alphabet	International Phonetic Alphabet	№	Sakha (Yakut) Alphabet	International Phonetic Alphabet
1	А а	[a]	21	О о	[o]
2	Б б	[b]	22	Ө ө	[ö] or [ø]
3	В в	[v]	23	П п	[p]
4	Г г	[g]	24	Р р	[r]
5	Ҕ ҕ	[ǰ] or [ɣ]	25	С с	[s]
6	Д д	[d]	26	Һ һ	[h]
7	Дь дь	[dʒ] or [ɟ]	27	Т т	[t]
8	Е е	[e], [je]	28	У у	[u]
9	Ё ё	[jo]	29	Ү ү	[ü] or [y]
10	Ж ж	[ʒ], [ʒ]	30	Ф ф	[f]
11	З з	[z]	31	Х х	[kh] or [x]
12	И и	[i]	32	Ц ц	[ts]
13	Й й	[y], [j]	33	Ч ч	[ch] or [tʃ]
14	К к	[k], [q]	34	Ш ш	[ʃ]
15	Л л	[l]	35	Щ щ	[sch] or [ɕ:]
16	М м	[m]	36	Ы ы	[y] or [ɯ]
17	Н н	[n]	37	Э э	[e]
18	Ң ң	[ŋ] or [ŋ]	38	Ю ю	[ju]
19	Ҥ ҥ	[nʰ] or [ɲ]	39	Я я	[ja]
20	Ь ь	-	40	Ъ ъ	-

The Sakha alphabet includes seven Sakha letters:
Һ [h], **Ө** [ö], **Ҕ** [ǰ], **Ү** [ü], **Ң** [ŋ], **Дь** [dʒ], **Ҥ** [ɲ]

In addition, the Sakha language has four diphthongs:
ИЭ [IE]; **УО** [UO]; **ЫА** [YA]; **ҮӨ** [ÜÖ]

Тыйыс тымныы тойоно — Чысхаан

Chyskhaan: The Lord of the Cold

Чысхаан — саха номоһуттан төрүттээх, киһи-оһус аһардаах, тыйыс тымныы тойоно. Дьүкээбил уота оһуордаах түүлээх сонноох, хороһор муостаах бэргэһэлээх, үһүн бытыктаах кырдыаһас. Кини Тымныы оһуһун киһигэ кубулуйуута буолар. Саха номоһун быһыытынан, үрүң оһус сиэтиилээх Тимир ууһа Индигиир өрүс үрдүнэн сытар сирдэри Чысхаан диэн ааттабыт, билингитэ Өймөкөөн. Номоһо биллэринэн, Тымныы Оһуһа Чысхаанга кубулуйан, Аан дойдуга томороон тымныыны Хотугу муустаах байбалтан аһалар. Саас Тымныы оһуһун муостара булгуруйан, удурҕаччы санаата уурайан, Хотугу муустаах байбалга уулан түһэр уонна онно сайылаан, күүс-уох мунньунан баран күһүөрү төннөн кэлэр. Баһар, өбүгэлэрбит ирбэт тонно мамонт муоһун булан, Тымныы оһус түһунан номоһу айбыттара буолуо.

Өймөкөөн Аан дойдуга томороон тымныы киинэ диэн биллэр, ол эбэтэр 1926 сыллаахха тохсунньу 26 күнүгэр -71.2 кыраадыс тымныы түспүт. Билинги кэмгэ Чысхаан сэбэрэтэ араас тэрээһиннэргэ туттаах суолталаах буолар. Холобур, «Кыһын Саха сириттэн саһаланар», «Өймөкөөн томороон тымныы киинэ» диэн бырааһынныктар ытыллаллар. Чысхаан — тыйыс тымныы тойоно буоларын быһыытынан, Аан дойдуга үрдүнэн айылҕа туругун уларыытын оһолорго үөрэтэргэ, араас тэрээһиннэргэ сүүнэ суолталаах Саха сирин, Хотугу Арктика айылҕатын сүдү бэлиэтэ буолар.

***

Chyskhaan is a figure from Sakha folklore. He is part man and part bull, the mythological Lord of the Cold. He appears as an old man with a long beard, dressed in blue furs decorated with a pattern of the aurora borealis, and a cap with high horns. He is the human incarnation of the Cold Bull of Winter. According to Sakha tradition, a blacksmith on a white bull gave the name “Chyskhaan” to the lands located at the source of the Indigirka River, which is now called Oymyakon. The legend says that the big Cold Bull, Chyskhaan, sends winter to earth and appears in the middle of October from the Arctic Ocean. The Cold Bull melts in the spring — first he loses his horns, then he breaks into pieces. It is believed that the legend was created by the ancient Sakha, who found remnants of mammoths in the permafrost.

Oymyakon is called the Pole of Cold because it is the coldest inhabited place on earth. The lowest recorded temperature here was on January 26, 1926, when it was a staggering minus 71.2°C ! Chyskhaan has been adapted into a tourist image. There are festivals held here, with slogans such as — “Winter starts in Yakutia”, “The Cold Pole Oymyakon” and “The Lord of Cold Chyskhaan’s Residence”, amongst others. The image of Chyskhaan from the Cold Pole is also used as a symbol of Arctic identity in response to global warming, which has drastically affected the Arctic region. The character of Chyskhaan as a Warden of the Cold against global warming is used in children’s education as well as in important social events in the Republic of Sakha (Yakutia).

Ania Koriakina, 15

Natalia Shkuliova, 15

1. Өймөкөөн - томороон тымныы киинэ

The annual Pole of Cold Festival in Oymyakon, the coldest inhabited place on earth!

“Өймөкөөн - томороон тымныы киинэ” бырааһыннык кэмгэр халлаантан уот эттик чабылҕыйан түһэр. Дьон Аан ийэ дойдуларын харайа көрбөттөр диэн кин санаалаах, инсэлээх Аар Саарыма Абааһы илэ-бааччы көстөн кэлэр. Кини Аан дойду үрдүнэн сылайыыны ажалан, ирбэт тонгу уулларан, Сири былдьыыр санаалаах. Оттон Чысхаан Сир үрдүнэн айылҕа эргиригэр тымныы-итии дьүөрэлэһиитин тутуһар. Ол кэмгэ номохторго хохуйуллубут Тымныы оҕуһун курдук көрүгүнээх Эбэ Хайа ирбэт тонгун иһигэр Чысхаан улэлии олорор. Кырдьыга, Өймөкөөнгө Эбэ Хайа иһигэр ирбэт тонг музейа баар. Онно Аан дойду араас муннуктарыттан туристар муус оҕоһуктары сайыннары кэлэн көрүөхтэрин сөп. Чысхаан Тымныы оҕуһун ыгыран ылар уонна Аар Саарыма Абааһыны куттуурга соруйар. Абааһы сөп буолбакка, Чысхааны кытта киирсэр. Уоттаах абааһы күүһэ тийбэккэ муус буолан хаалар. Билигин Ирбэт тонг музейыгар Аар Саарыма Абааһыны муус оҕоһук курдук көрдөрөллөр.

Аня Корякина (15) уруһуйдара.

***

During the celebration of the popular Cold Pole Festival in Oymyakon (Yakutia), a meteorite falls from the sky. A jealous and offended character, Fire, appears. He believes that people do not care about the Earth, and he wants to destroy the permafrost, increase Global-warming and take over the Earth. But Chyskhaan, who is the Lord of the Cold, wants to protect the climate balance on the planet. At that time, Chyskhaan is working in his Permafrost Residence in Mount Ebe-Chaja (the beautiful bull-shaped mountain, which by locals symbolises the Cold Bull from the Sakha mythology). In fact, inside “Chyskhaan’s Residence” resort there is a museum of Ice Sculptures that is open all year round to tourists, where permafrost tours are given, even during the summer. In the story, Chyskhaan calls on his Cold Bull, who tries to scare the Fire figure. As Fire continues making threats, Chyskhaan freezes him into an ice sculpture, which is then exhibited to tourists at the Permafrost Museum at Oymyakon.

Artwork by Ania Koriakina, 15.

Ania Koriakina, 15

Ania Koriakina, 15

Ania Koriakina, 15

Ити кэмнэ уотунан чабылыннаабыт
Аар Саарыма Абааһы Өймөкөөнгө
биирдэ баар буола түспүт уонна
урусхаллаан саҕалаабыт.

Мин бу сири - уоту
баһылааммын кини
ыраахтаабыт буолум!
Бука бары миигиттэн
көрдөһүөхтэрэ!

Суртул!

Чысхаан!

Тоҕо манна
тийэн
кэллин?

Ол кистэлэн
ха-ха-ха!

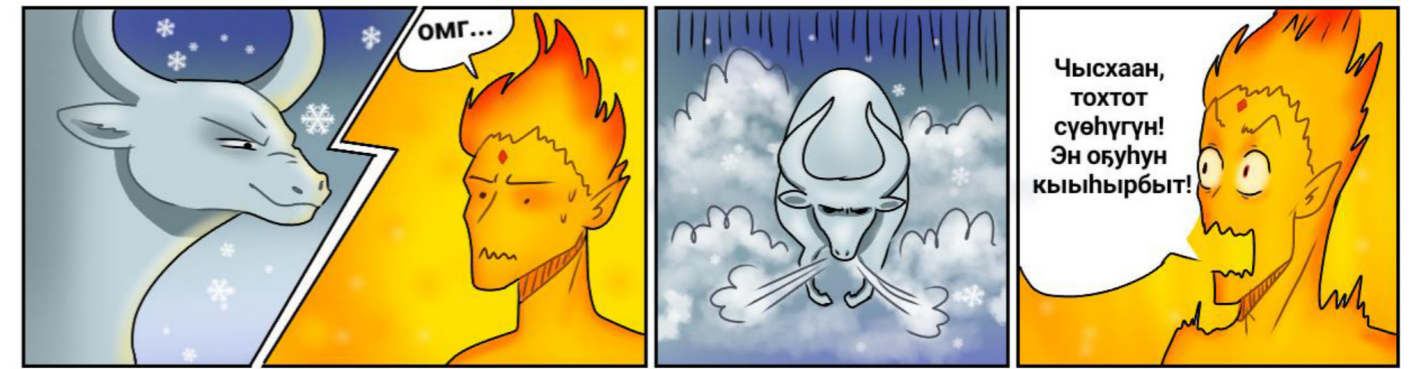
Арай
кырдыккынан
эттэххинэ?

Дьон - сэргэ сирдэрин - уоттарын олох
харыстаабат буоллулар, онон Мин төһө
кыялларынан ыһар - тоҕор
санаалаахпын!

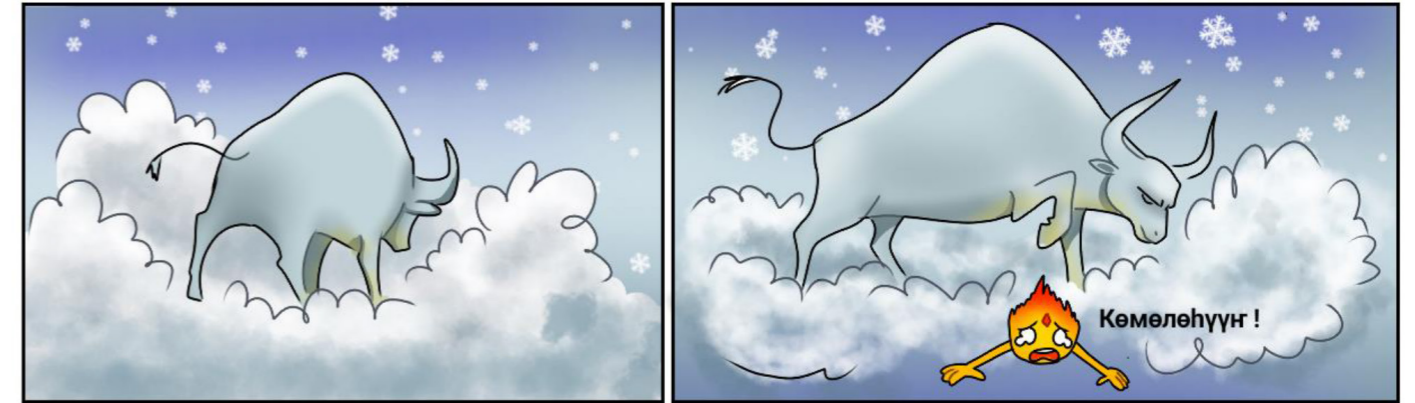
Обус, үчүгэй
аҕайдык кинини
кэһэтэ түс эрэ.

а?

Ania Koriakina, 15

Чысхаан,
тохтот
сүөһүгүн!
Эн оҕуһун
кыһыһырбыт!

Көмөлөһүүн!

Ойбосторбун тосту
үктээтэ!

Сөп буолуо, түккү.

Абытаай...

Хайдаххыный?

Бөҕө-тирэххээх
буолабым!
Атаһым, билигин
мин бука эйигин
көрүлэтэ
оонньообум!

Күүтэбин,
кэтэһиннэримэ.

Ania Koriakina, 15

Ania Koriakina, 15

2. Табаһыт Эбээн уонна Чысхаан About Ewen - reindeer breeder and Chyskhaan

Табаһыт Эбээн айылҕа туруга уларыан эрэрин бэлиэти көрбүт. Соробор олус тымныйар буолбут, барыта тонгон хаалар, эбэтэр наһаа сылыйан, ирбэт тонгу ууларан, уу халаана буолар буолбут.

Эбээн Чысхааны Күнү кытта сэхэргэс диэн көрдөспүт. Тоҕо диэтэххэ, айылҕа туруга уларыарын тулуйарыттан ааспыт. Онтон Чысхаан Күнтэн ыйыппыт: “Тоҕо биһиги Сирбитигэр олус чугаһаатын? Аан дойду урдунэн айылҕа туруга уларыан ээр,”- диэн. Онуоха Күн хоруйдаан, дьон-аймах айылҕаба куһаҥан сыһыана кинини санаарҕатарын, Аан дойдуну бүтүннүүтүн түөрэ хаһан, тимир тэттиктэринэн дэлби ытыалаан, ракета бөҕө көтүтөн, Сири, Халлааны киртитэн эрэллэриттэн мунчаарбытын эппит уонна киһи-аймаҕы үөрэтэргэ быһаарыммытын биллэрбит. Онуоха Чысхаан дьону бырасты гынарга көрдөспүт уонна инникитин Сиргэ, Халлаанга үчүгэй сыһыаннаах буолуохтара диэн эрэннэрбит. Ол кэмгэ КосмоДогтар атын Нептун диэн планетаттан Күнү сүпсүйэ тийэн кэлбиттэр. Тоҕо диэтэххэ, Күн кини планеталарыгар олох тыкпат буолбут. Күн кыыһыран мөккүөр тахсыбыт. Онуоха Чысхаан барыларын уоскуппут, кини Аан дойдуга бары бииргэ дьүөрэлэһэн иллээхтик-эйэлээхтик ололорлоругар кыһаллар.

Онон тиһэбэр, Эбээн Чысхаан хайдах курдук Аан дойдуну ирбэт тон уулуутуттан быһаабытын, Аламай Күн Нептуну сылыптытын уонна Сир, Халлаан үрдүнэн ил-эйэ буолбутун түһүһүн сэхэни сиэннэригэр сэхэргии олодор.

Мария Гермогенова (13) уруһуйдара.

***

Even is a reindeer farmer. He notices that there is more and more climate change. Either it is too cold and everything freezes or it is too hot and the permafrost melts and creates floods.

Even asks Chyskhaan to talk to the Sun, because the climate change is unbearable. Chyskhaan appeals to the Sun and asks why it has come so close to the Earth, as this has now caused Global Warming. The Sun replies that he is worried about how the Earthlings behave. They pollute the planet and even pollute the cosmos by launching too many rockets, so he wants to teach the Earthlings a lesson. Chyskhaan apologizes for the bad behaviour of humans and promises that they will behave better. Meanwhile, CosmoDog comes from another planet (Neptune) to disturbing the Sun, because the Sun is neglecting their planet and they are too cold. The Sun becomes even more offended and starts to argue with CosmoDog, but Chyskhaan calms both the Sun and CosmoDog, and persuades everyone to live in harmony and peace, which he has always cared about very much.

At the end, we see that this was Even's story, as he sits warming his feet in warm water while telling his grandchildren about Chyskhaan, who saved the earth from Global Warming. We learn that the Sun is now warming the planet Neptune, meaning that there is peace on Earth.

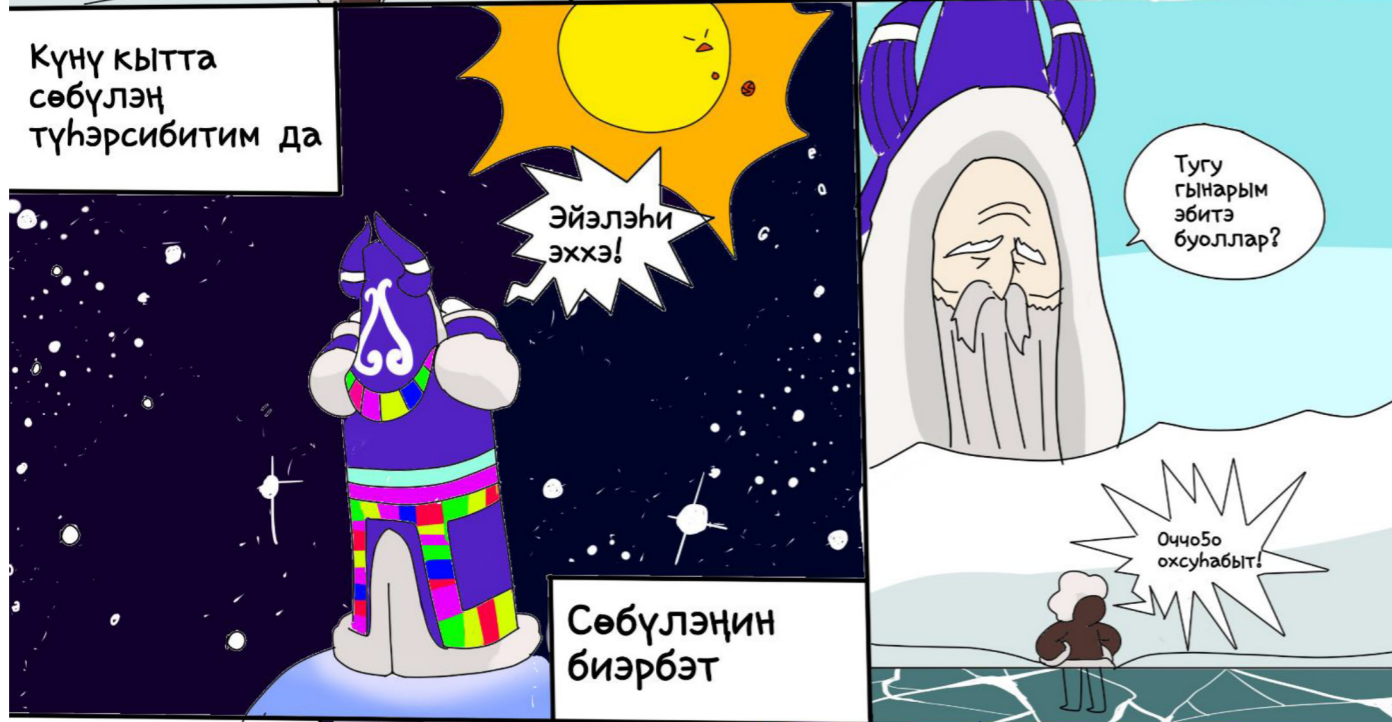
Artwork by Maria Germogenova, 13.

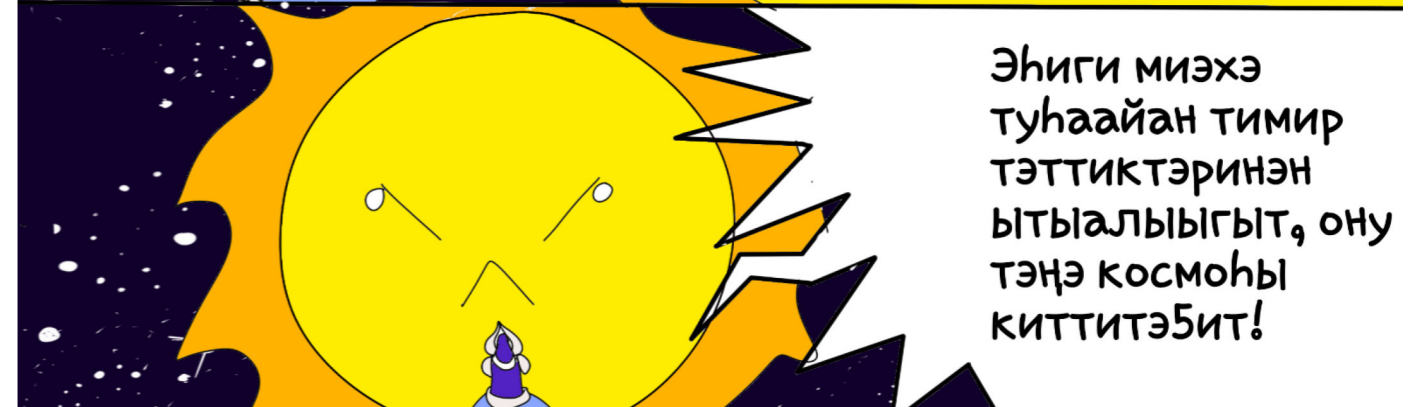
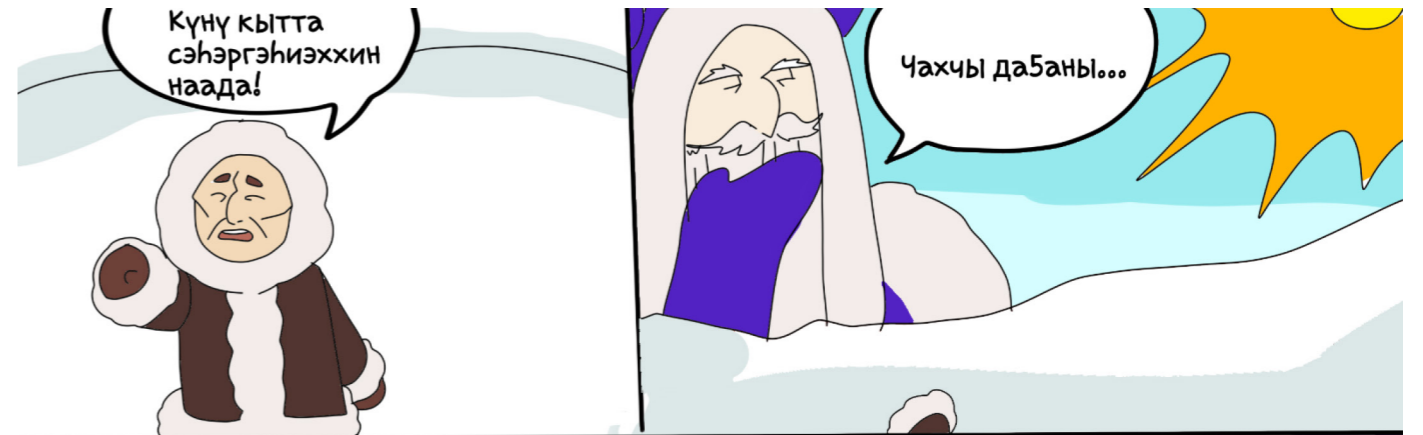
Maria Germogenova, 13

Maria Germogenova, 13

Maria Germogenova, 13

Maria Germogenova, 13

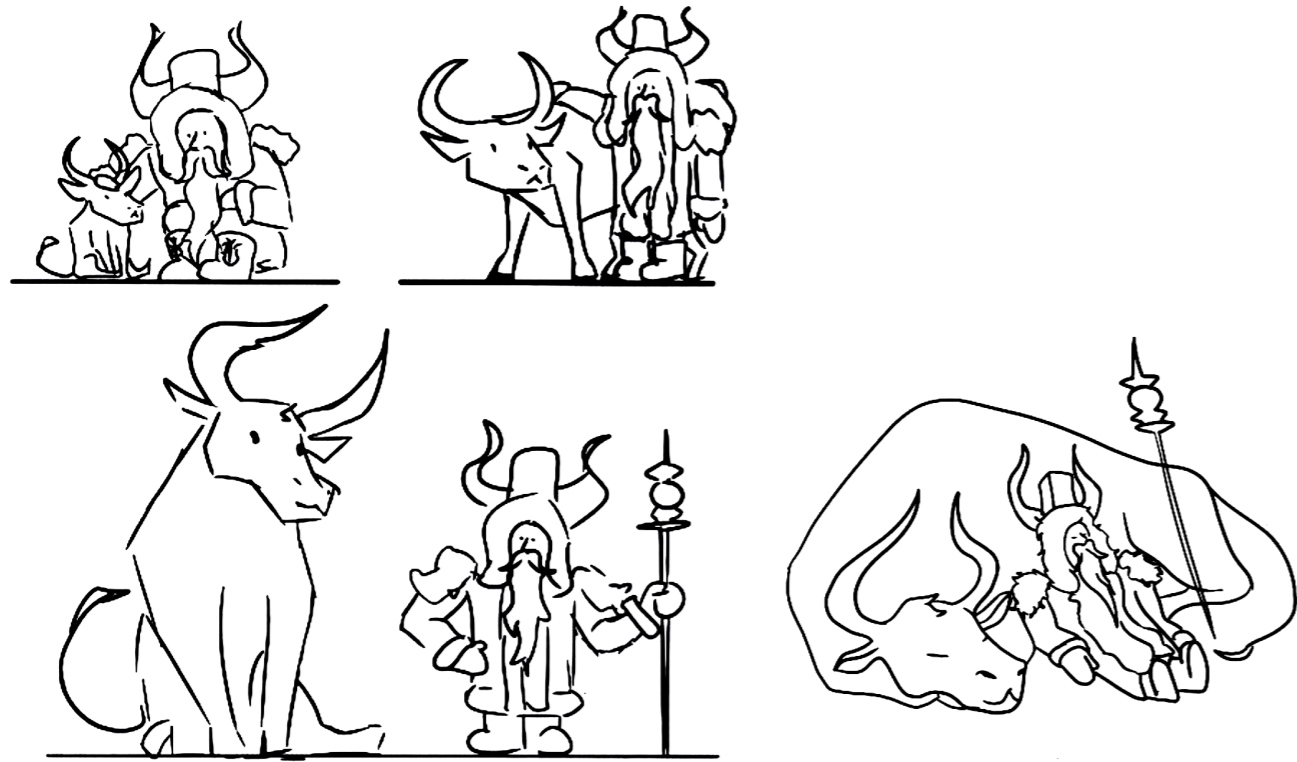
Maria Germogenova, 13

Maria Germogenova, 13

3. Чысхаан аламаҕайын уонна тапталын туһунан

About Chyskhaan's goodness and love

Marina Vinokurova, 13

Чысхаан Тымныы оҕуһун иитэн-улаатыннарар таһаарбыт. Кинилэр олус добордуу буолбуттар. Кэмниэ-кэнэҕэс Чысхаан кэрэ-күө Чолбону таптаан, чуҥкуйан, суохтаан тэһийбэт буолбут. Тымныы оҕуһа доборугар олус көмөлөһүүн баҕарбыт. Тоҕо диэтэххэ, Чысхаан күрүс санааҕа ылларан, Аан дойдуга тымныы-сылаас дьүөрэлэһиитин чөлүк тутарын умнан барбыт. Чысхаан мунчаарытыттан-санаарҕаһыныттан сылтаан ирбэт тон ууллуута саҕаламмыт. Тымныы оҕуһа доборугар көмөлөһөөрү, тапталаахтар көрсүһэллэрин уонна Аан дойдуга айылҕа туруга уларыыбатын туһугар Чолбон-Күөнү ыгыра, көмө көрдүү көтөргө сорунар.

Марина Винокурова (13) уруһуйдара.

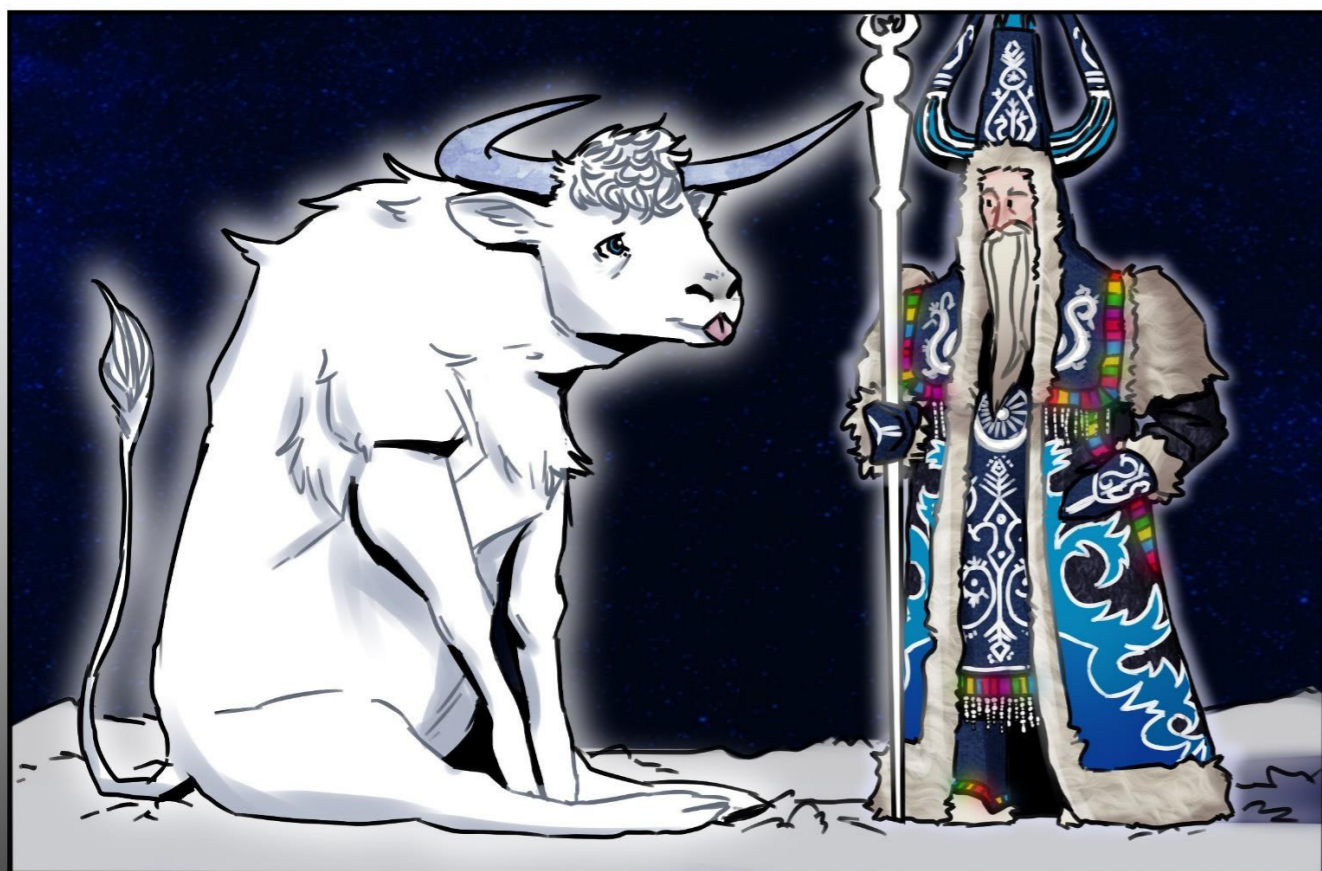
***

Chyskhaan raised the Bull of Cold and they became close friends. In time, Chyskhaan falls in love with the beautiful Venus (called "Cholbon" in the Sakha language) and he missed seeing her. Cold Bull really wants to help Chyskhaan meet with Cholbon, because he sees that Chyskhaan has started to neglect his duty to keep the balance between cold and warmth on Earth; as Chyskhaan longs for Cholbon the permafrost has begun to melt. To help his friend, and make sure there will be no more global warming, the Bull of Cold runs to Cholbon to help them to arrange to meet each other.

Artwork by Marina Vinokurova, 13.

Marina Vinokurova, 13

Ханна эрэ ыраах, тымны оройугар, Өймөкөөн сиригэр...
 Чысхаан оһонньор Дьыл оһунун бүөбэйдээн улаатыннан...
 Күн-дьыл ааһар... Оһуспут улаатар-аан дойдуга кыһын кэлэр...

Marina Vinokurova, 13

Арай биир күн Чысхаан мунчаарар

Үөһэ хотугу халлаанна сылдыайар
 Чолбон сулуһу одулуур-санааргыыр.

Доһорун Чолбон сулуһу ахтартан күнэ дьыла баранар,
 Чысхаан курус санааһа ылларан аан дойдуга ууллары,
 итийи саһаланар...

Marina Vinokurova, 13

Күндү Чолбон сулуһу көрбөтөгүм олус да ыраатта...

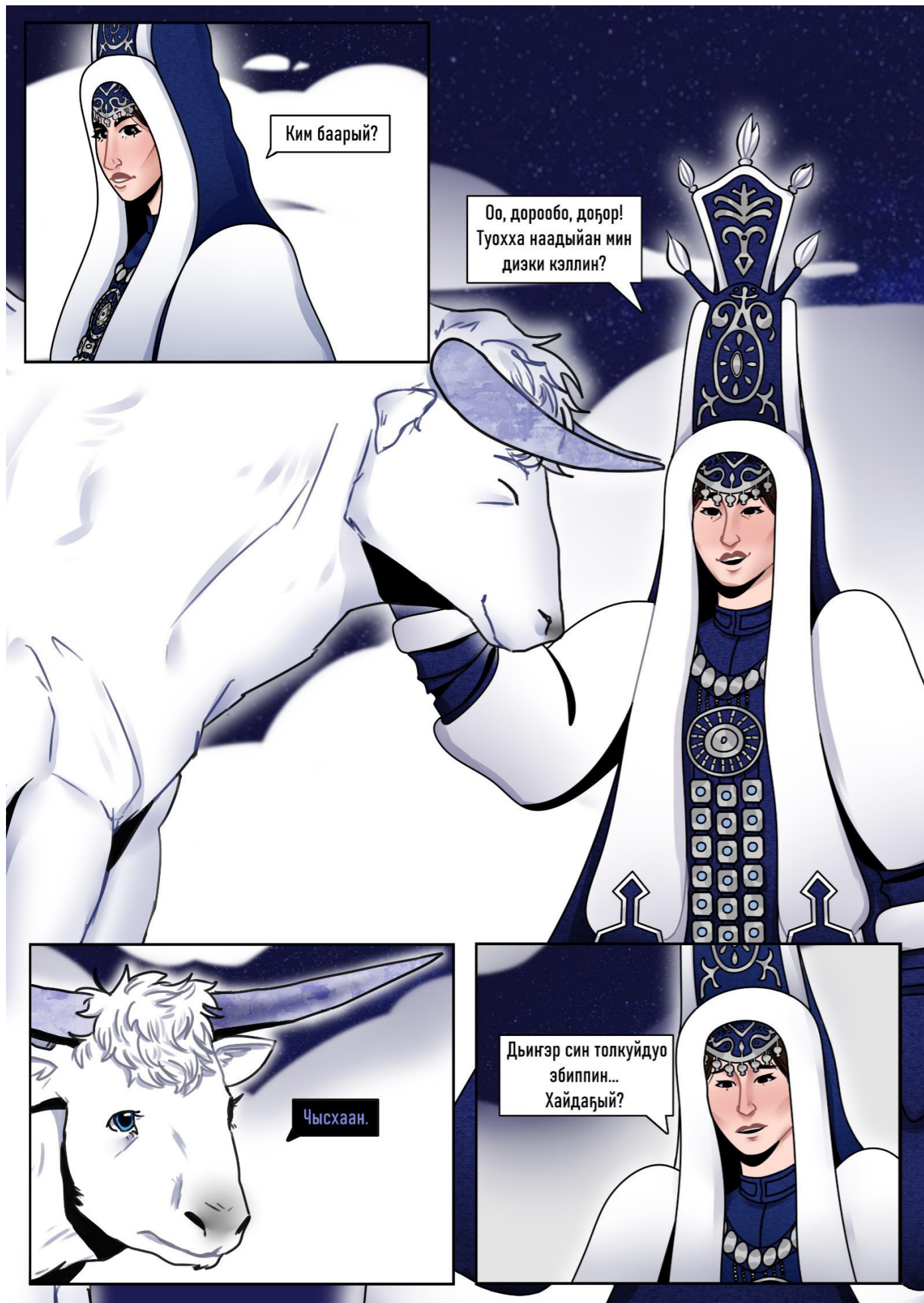
Marina Vinokurova, 13

Чысхаанга көмөлөхүөх туоһахпын...
Тымны суох буоллабына аан дойдуну ууллары
алдьархайа күүтэр...

Дьыл оҕуһа Чолбон сулуска көмө көрдүү көтөргө сорунар...

Marina Vinokurova, 13

Marina Vinokurova, 13

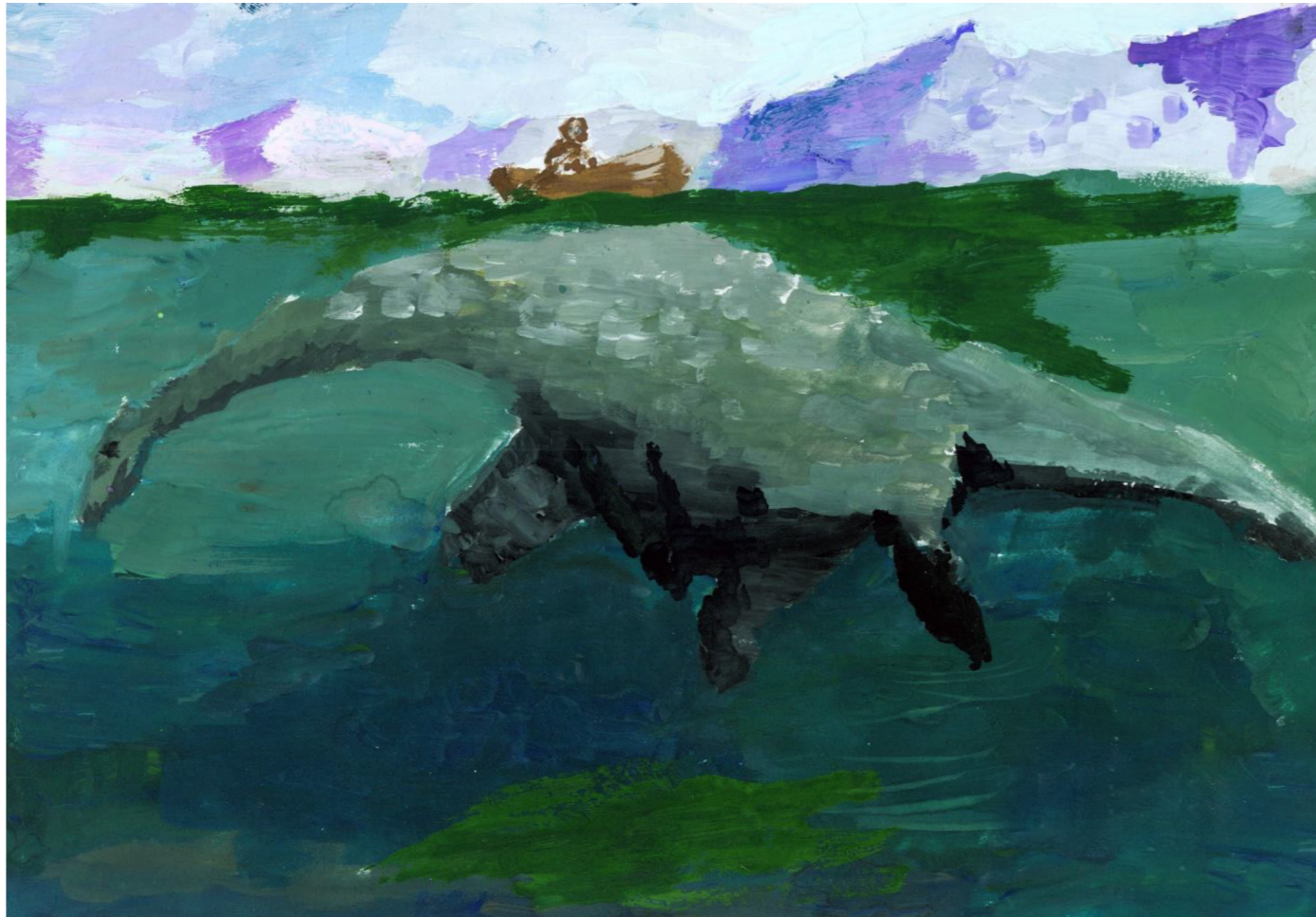

Vitaliy Neustroev, 10

Vitaliy Sivtsev, 13

4. Лабби* үтүө сыһыан туһунан Labbi* of the Earth's goodness

Maria Germogenova, 13

Лабби* - Лабынкыр диэнтэн кылгатыы аат. Саха сиригэр Өймөкөөн улууһугар Лабынкыр диэн күөл баар. Номох быһыытынан күөлгэ сүрдээх улахан кыыл баар үһү. Ол аатынан ааттаммыт күөл. Дьон дьулаан кыыл диэн куттаналлар эбит (Шотландияҕа баар Лох-Несс күөл абааһытын курдук). Сэргэбэлиир туристар, киинэ устааччылар, чинчийээчилэр Лабынкыр күөлгэ ол кыылы көрдүү, көрө-истэ кэлэллэр. Бу номоххо дьон үөрэнэн, оҕолорго уонна туристар куттаммакка Өймөкөөнгө элбэхтэ кэлэллэригэр баҕаран, Лабби диэн ааттыыр буолбуттар.

Дьулустаан Готовцев (10, Өймөкөөн) комиксыгар олобуран, Габриэла Альба Байер (11, Варшава) уруһуйдара.

***

Labbi* is short name from Labynkyr. In the Oymyakonsky District of the Republic of Sakha (Yakutia) there is a lake named Labynkyr, named after a legendary local monster (similar to the famous Loch Ness monster in Scotland). People were afraid of him because he looked scary. Interested tourists, journalists and filmmakers came to Lake Labynkyr to seek out the Labynkyr monster. As the people became more accustomed to the legend they started calling the monster a familiar name - Labbi, so that people would stop being afraid of him and tourists would visit Oymyakon more often.

Artwork by Gabriela Alba Bajer (11, Warsaw) based on the comic story by Dzulustaan Gotovtsev (10, Oymyakon).

Аатырбыт Лабынкыр күөлгэ турист кэлбит. Ону билэн, Лабби күөлүттэн үөрэ-эбэрдэлиитэ тахсыбытыгар, турист соһуччу кыылы көрөн, дэлби куттаммыт уонна булчуттарга быһаан-абыраан диэн сүүрэн тийбит. Инньэ гынан, булчуттар Лабынкыры өлөрөөрү көрдөөн саҕалаабыттар.

Ол кэмнэ Лабби саа-саадахтаах булчуттартан саллан, куттанан күөлүгэр сасыт уонна хахха сир онгосторго туруммут. Куруук дьонтон саһан, тымныы күөлгэ олорор, эбээт. Ол иһин күөл түгэбин хаһан, Сир киинигэр тийэн иттэр санааламмыт.

Лабби үлэтин, хамсаныытын түмүгэр, аны Аан дойдуга айылҕа туруга уларыһан барбыт. Сир сылыһан, ирбэт тоҥ мууһа уулара саҕаламмыт.

Харамайдар ууга бараары Чысхааны көмөбө ыңырбыттар. Чысхаан: “Туох буолла?”- диэн ыйыппыт. Онуоха чыычаах Лабби Сир киинигэр тийэ хаһан, Аан дойду үрдүнэн ириэри саҕаламмытын кэпсээбит.

Чысхаан Лаббиттан ыйыппыт: “Тоҕо инник гыннын? Туох иһин иччэ диринник Сири хастын? Онтун Аан дойду үрдүнэн Айылҕа туругун уларытан эрэр дии!”

Лабби хоруйдаабыт: “Миигиттэн бары куттаналлар, миигин ким да сөбүлээбэт! Мин дьонтон саллан, соҕотохсуйан, Сир киинигэр тийэн сылааһыгар сыламнаан, Сир үтүөтүн билиэхпин баҕарбытым!”

***

A tourist once came to the famous lake Labynkyr and was surprised to see the monster. The tourist got scared when Labbi started coming out from the lake to greet him, and so he ran to the hunters to save him from the terrible monster which he had seen. The hunters wanted to kill the Labynkyr monster and they began their search for it.

Labbi was very scared and offended by the people with weapons, so he hid in his lake and started to build a hideout for himself. Labbi decided to dig deep into the lake to the core of the Earth to hide from people and to help him keep warm, because he was forced to constantly hide from people in the cold water.

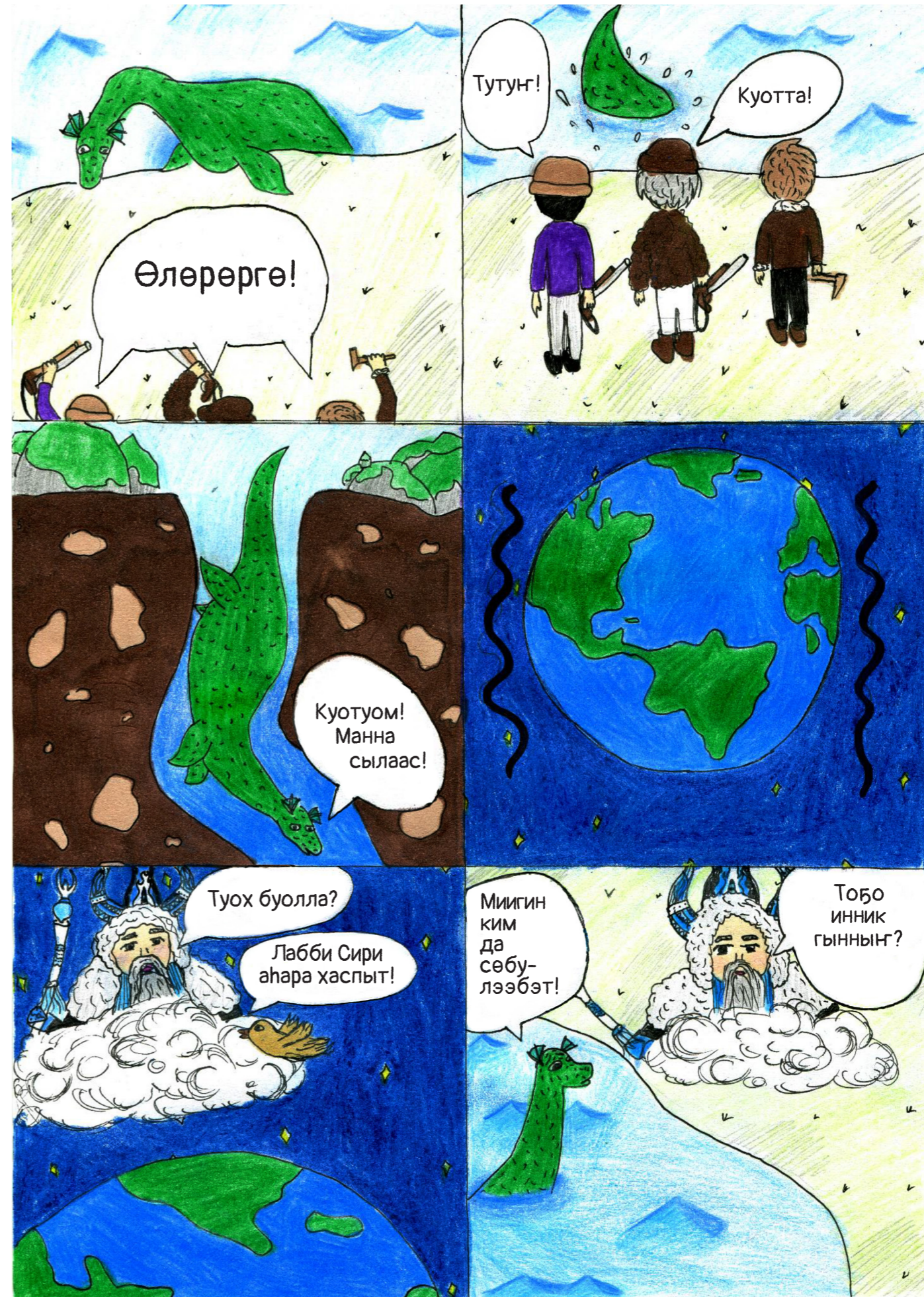
Labbi's activity caused the climate to change and the ice and the permafrost to melt. The animals began swimming in the water and asked for help from Chyskhaan - the Lord of Cold. Chyskhaan asked the animals: What is happening to Nature and to the climate? Who did this? So the bird told Chyskhaan about how Labbi had started digging very close to the earth's core and that this was causing global warming.

Chyskhaan spoke to Labbi: Why did you do this? Why are you digging so deep into the Earth? This is causing global climate change on Earth!

Labbi replied: Everyone is afraid of me and nobody likes me! I felt very lonely and that's why I wanted to comfort myself with the warmth of the Earth, so I reached to the core of the Earth to feel its goodness!

Gabriela Alba Bajer, 11 (drawings), Dzulustaan Çotoutsev, 10 (story)

Gabriela Alba Bajer, 11 (drawings), Dzulustaan Çotoutsev, 10 (story)

5. Чысхаан уонна кини сиэннэрэ Chyskhaan and his grandchildren

Kirsan Stepanov, 15

Чысхаан сиэннэрэ хайдах Сири уу халааныттан быыһаабыттарын туһунан. Суолларыгар куһаҥан быһыыны, албыннааһыны, тагнарыйыны көрсүбүттэрин да иһин, алҕаһы билинэн, бырастыгы гынан бииргэ күүстэрин сомоҕолоон, Чысхааны уонна ол аата Аан дойдуну быыһаабыттарын туһунан.

«Чысхаанчыктар» бөлөх уруһуйдара: Аяал Прокопьев, Александра Домнина, Наталия Шкулёва, Валерия Стефанчук, Эрчим Аммосов.

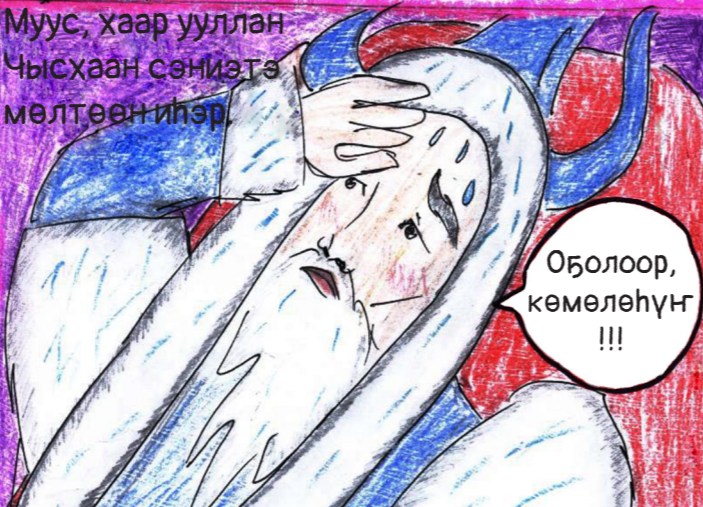
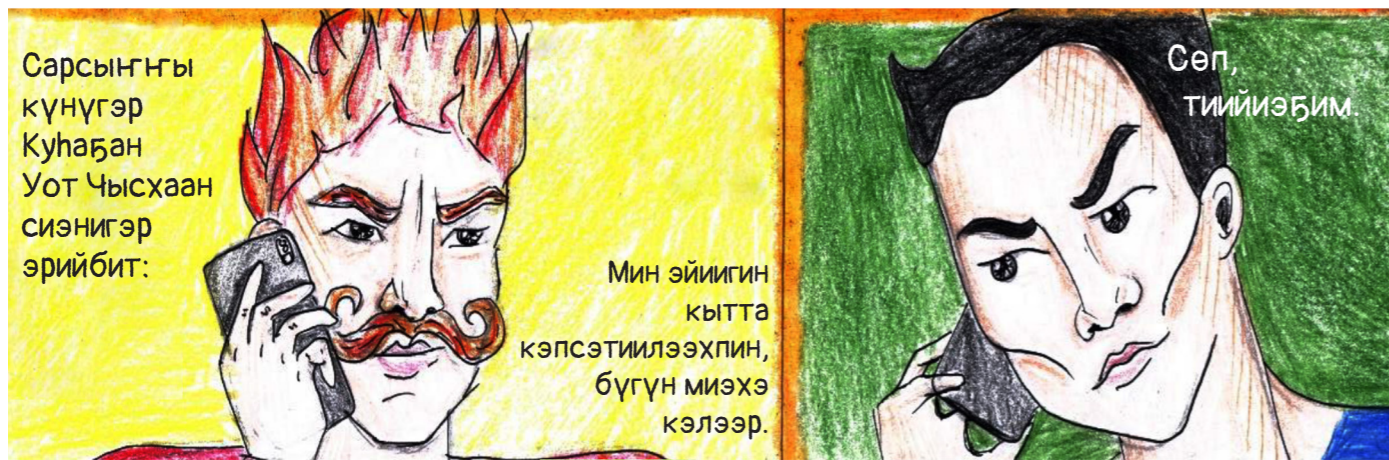
***

A comic about how Chyskhaan's grandchildren saved the Earth from flooding. Along the way, they came across: evil, deceit and betrayal, but they found the power to forgive and unite forces in order to save Chyskhaan and therefore the planet!

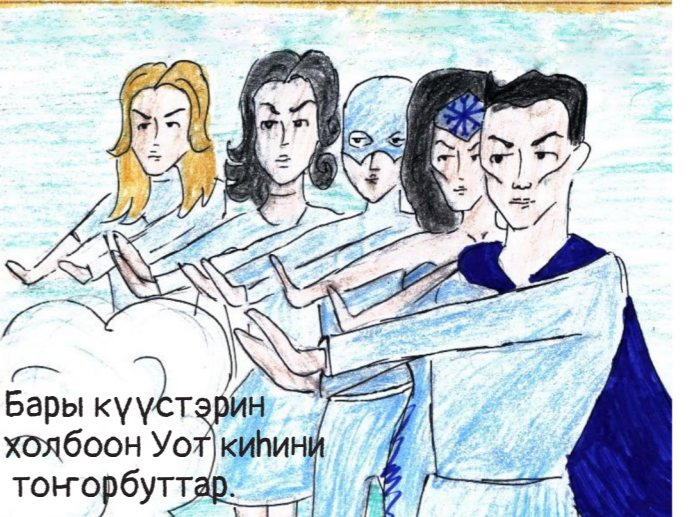
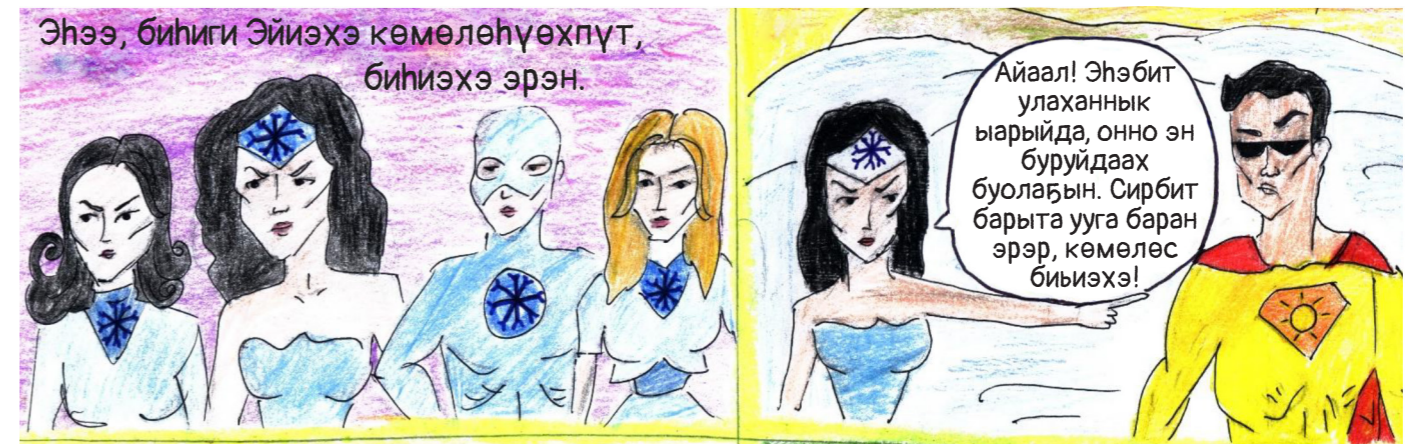
Artwork by Group Chyskhaanchyks: Ayaal Prokopiev, Aleksandra Domnina, Natalia Shkuliova, Valeria Stefanchuk, Erchim Ammosov.

Ayaal Prokopiev, Aleksandra Domnina, Natalia Shkuliova, Valeria Stefanchuk, Erchim Ammosov

Ayaal Prokopiev, Aleksandra Domnina, Natalia Shkulioua, Valeria Stefanchuk, Erchim Ammosov

Ayaal Prokopiev, Aleksandra Domnina, Natalia Shkulioua, Valeria Stefanchuk, Erchim Ammosov

Чысхаан сиэннэрэ ол курдук Өймөкөөнү,
Аан Дойдуну ирбэт тонг уулуутуттан
быыһаабыттар.

Чысхаан сиэннэрин
кытта дьоллоохтук
олорбуттар.

Оуууакоп -71.2 °C

Ayaal Prokopiev, Aleksandra Domnina, Natalia Shkuliova, Valeria Stefanchuk, Erchim Ammosov

6. Чысхаан тыйыс тымныы тааһа Chyskhaan's Crystal of Cold

Барыһымсах археологтар Аан дойдуга аатыраары Тыйыс Тымныы Тааһын көрдөөбүттэр. Булан баран алдьатан кэбиспиттэр. Онтон сылтаан Сиргэ алдьархай ааннаабыт, айылҕа туруга уларыян, аарыма муустар ирэн, Сир үрдүнэн тыынар тыыннах суорума суолланыан сөп буолбут.

Чысхаан этиитинэн, Сиргэ олобу быһыырга булгуччу Аан дойду араас өтүлэриттэн (ол эбэтэр Лапландияттан, Великай Устюгтан, Бурят сириттэн, Карелияттан, Аляскааттан уо.д.а сирдэртэн) алдыаммыт Тыйыс Тымныы Таас кыырпахтарын булан, бииргэ холбоотоххо эрэ Сир үрдүнэн олох быстыа суоҕа диэбит. Оччобуна эрэ Аан дойдуга сөп дьүөрэлэһии, чөл, дьоллоох олох баар буолуо диэбит.

Мария Гермогенова (13) уруһуйдара.

Төрөөбүт тылгытынан кэпсээни салҕаан уонна уруһуйдаан ытыаххытын сөп: kunnej@gmail.com

***

Greedy archaeologists in search of the Crystal of Cold hope to become world famous. They break the Crystal of Cold and this ends up threatening the world with global catastrophes such as climate change, melting ice and the destruction of life on Earth.

Chyskhaan reports that in order to save the Earth it is necessary to collect all the pieces of the crystal from across the world (Lapland, Veliky Ustyug, Buryatia, Karelia, Alaska, etc.), and put them together again! Only then will there be balance and harmony on Earth.

Artwork by Maria Germogenova (13, Tomtor).

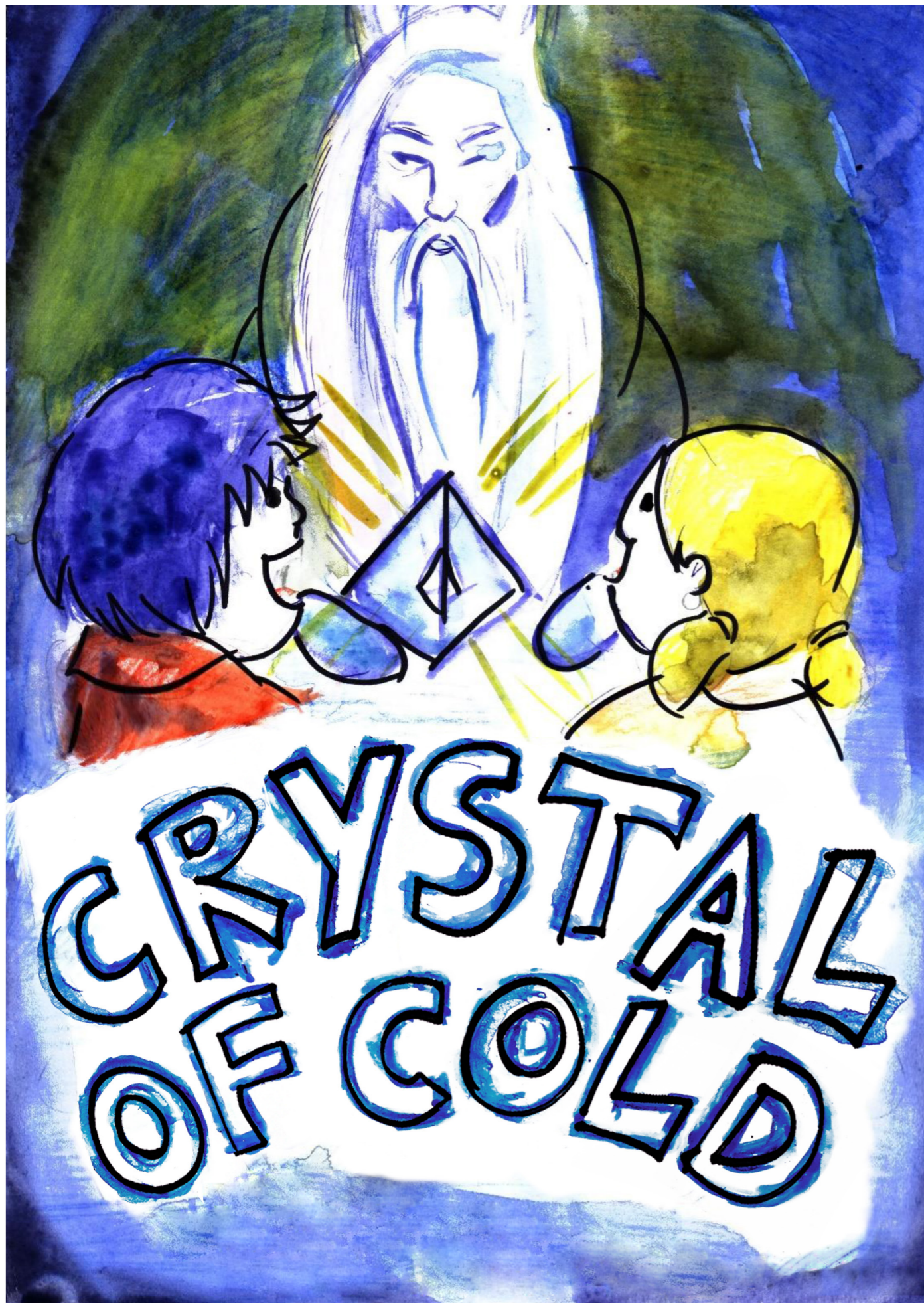
Why not tell your continuation of the story in your own native language? You could draw it in the form of a comic and send it to: kunnej@gmail.com

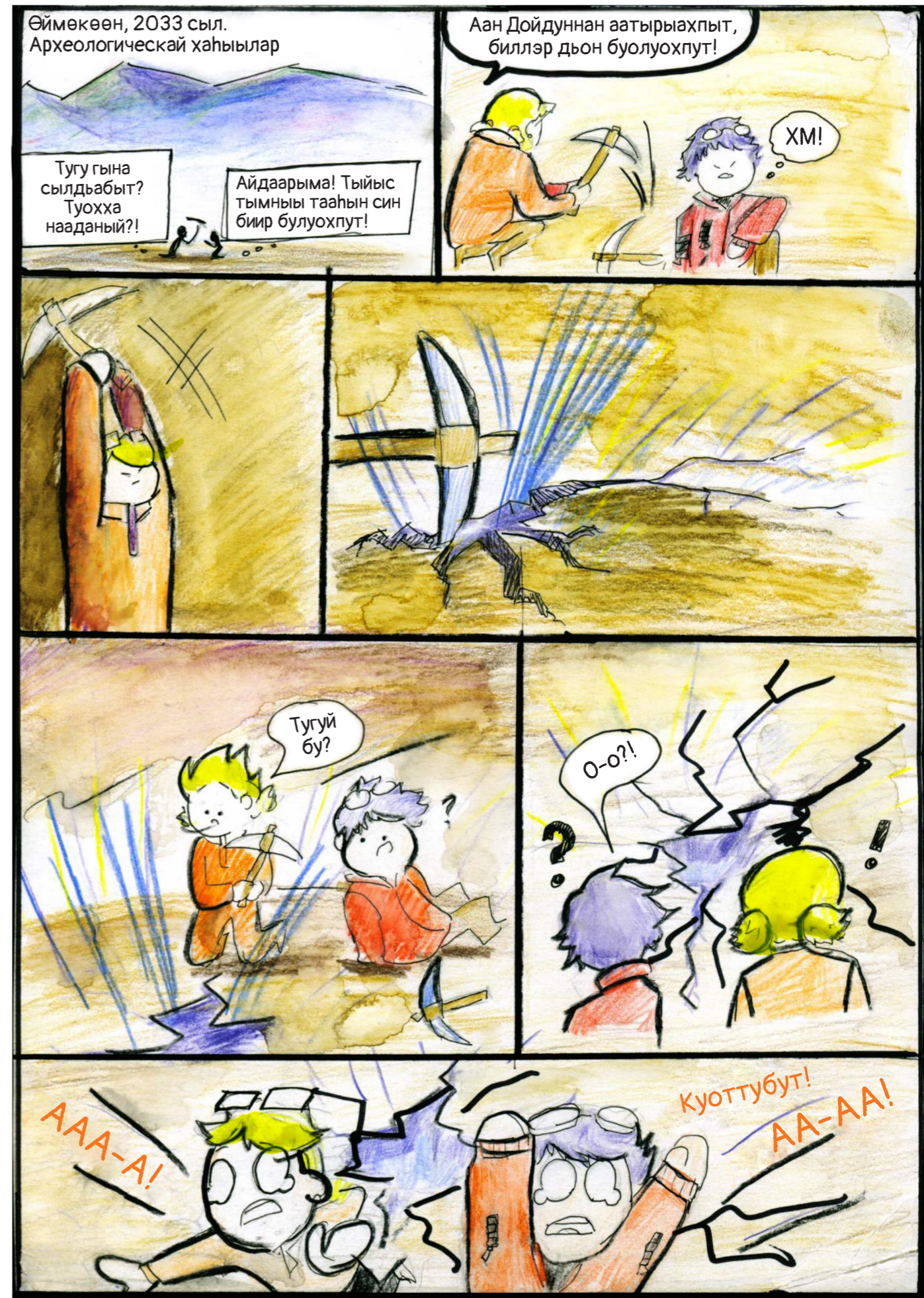
Sveta Suzdalova, 13

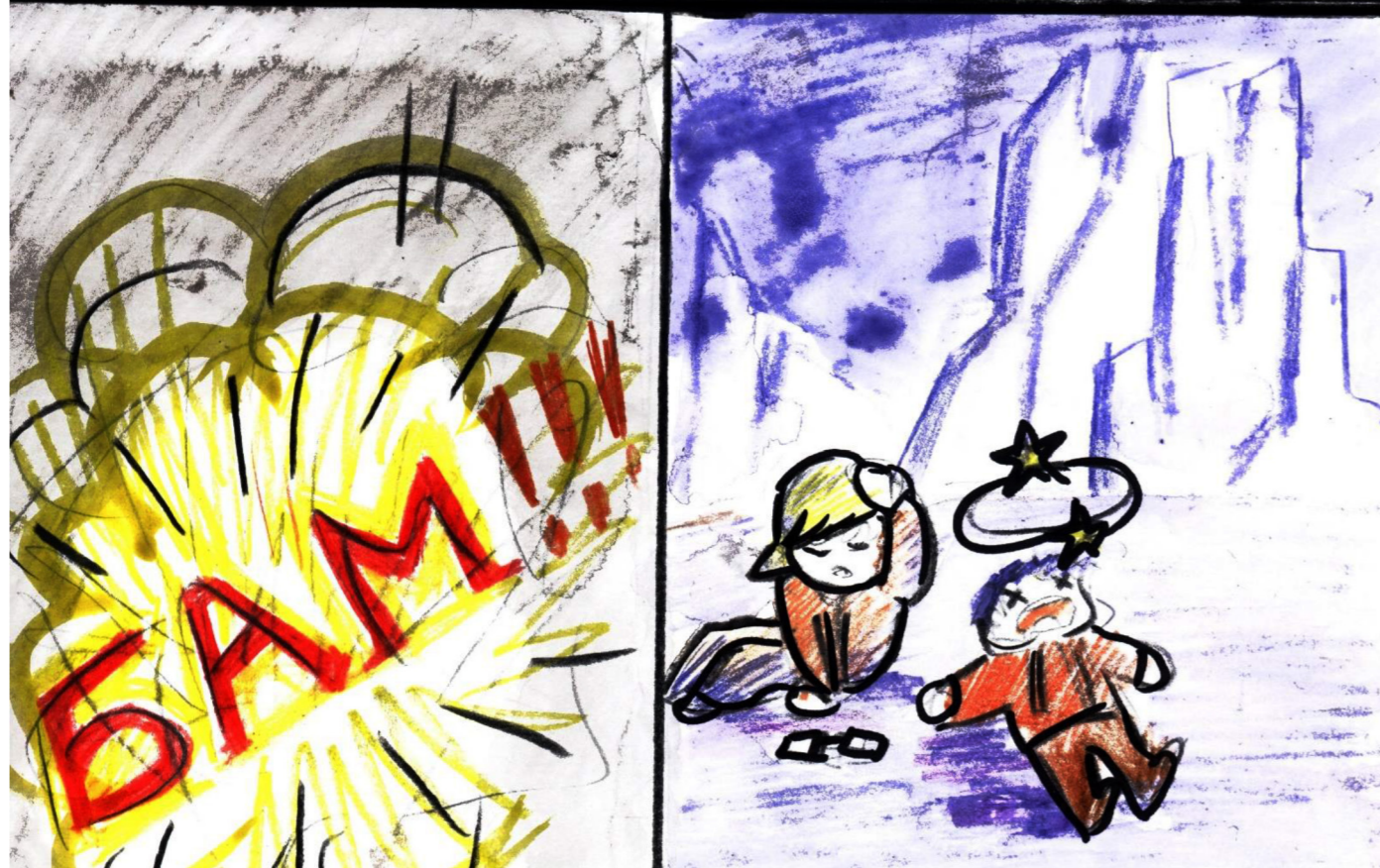
Maria Germogenova, 13

Maria Germogenova, 13

Maria Germogenova, 13

Maria Germogenova, 13

Maria Germogenova, 13

Суооох!

О-000!!!

Maria Germogenova, 13

Тугу гынныгыт?! Тыйыс тымныы тааһын алдыаппыккыт дии!!! Бу Таас алдыанан Аан Дойду үрдүнэн климат уларыян элбэх алдыархайы аҕалыа, Ирбэт тонг ууллуута саҕаланыа!

Оо-дьэ! Хайдах буолабыт, Модун күүстээх Чысхаан? Хайдах Аан Дойдубутун быыһыбытыи, хайдах гынан барытын көннөрөбүтүй? Аан Дойдуну быыһыырга, Сир бары муннуктарыттан, ол эбэтэр: Лапландияттан, Великай Устюган, Бурятияттан, Карелияттан, Аляскаттан ... Тыйыс тымныы тааһын кыырпыхтарын булан аҕалан, бииргэ холбооммут! Оччоҕо эрэ Аан Дойдубут үрдүнэн, Айылҕабыт туругун чөлүгэр түһэриэхпитин сөп!

Салҕыыта биллиэ... Аан Дойдубутун быыһыырга бэлэммит! Тыйыс тымныы таас кыырпыхтарын көрдүү, иннибит диэкки!

Maria Germogenova, 13

7. Чысхаан уонна ирбэт тонг ууллуута Chyskhaan and Global Ice Melting

Сонуннарда утуу-субуу айылҕа туруга уларыыытын туһунан кэпсииллэр. Сыл аайы аарыма муустар төһө ууллубуттарын, уларыыы сурааһынын көрдөрөллөр. Чысхаан, дьэ, ыарахан кэмнэр кэлэн эрэллэр диэн хараастар.

Булчут бэлиэтээбитинэн, куруук мууһунан айанныыр суола тааннаан, чарааһаан, хайыта барар буолбут. Онон айаннырыгар кутталлаах. Чысхаан булчукка көмөлөһөн муус суолун тонгорон биэрэр уонна ыксаан булчут махталын да истибэккэ Аан дойдуну быыһы барар.

Чысхаан тымны салгынынан Сири саба үрэр уонна ирбэт тонг ууллуутун тохтотор. Сонуннарда сүрүн биэриинэн Чысхаан сылаас- тымны дьүөрэлэһитин Аан дойдуга төннөрдө уонна Айылҕа эргирин чөлүгэр түһэрдэ диэн буолбут.

Лия Винокурова (13) уруһуйдара.

***

The news is increasingly talking about global warming with many statistics on the melting of eternal glaciers - icebergs. Chyskhaan worries those difficult times are coming.

A hunter notices that the ice on which he always rides a dog sled begins to crack under him, as it has begun to melt. This means he cannot pass. Chyskhaan comes to his aid and freezes the icy road. The hunter wants to thank Chyskhaan, but he has already left, in a hurry to help the whole planet.

Chyskhaan blows cold air over the planet and stops global warming. The news reports that Chyskhaan returned the balance of heat and cold to planet Earth and restored harmony.

Artwork by Lia Vinokurova, 13 Lia Vinokurova, 13.

Sveta Suzdalova, 13

Аны билигин... Суһал биллэри. Ийэ Сирбит урдунэн итйии-ириэри урдээбитэ биллиннэ.

сыл... сыл... Уста сылдыар муус хайалар ууллар тургэтээн, уу халаана сазаланыан сеп.

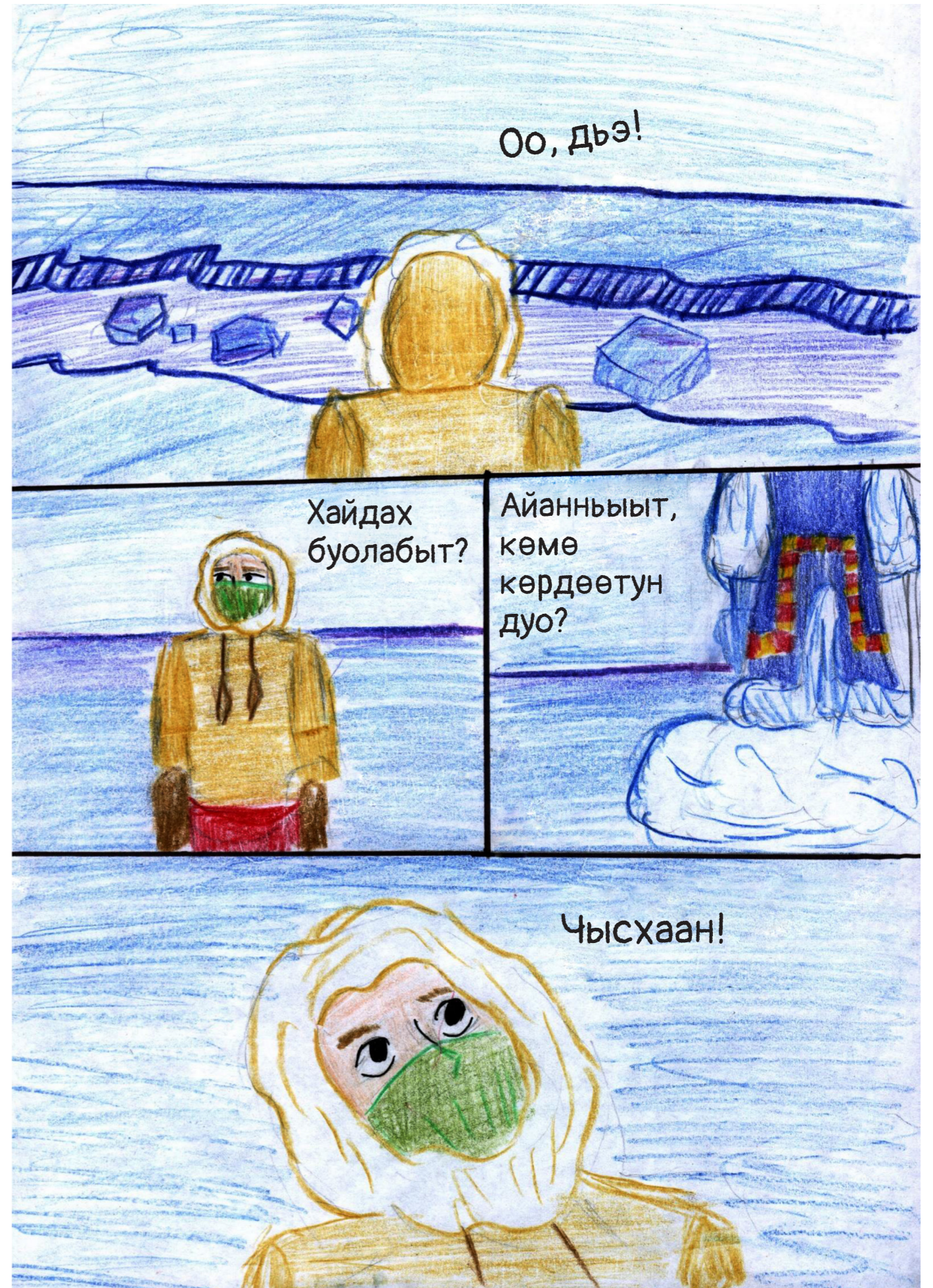

күчүмэбэй кэм чугаһаата

Lia Vinokurova, 13

Lia Vinokurova, 13

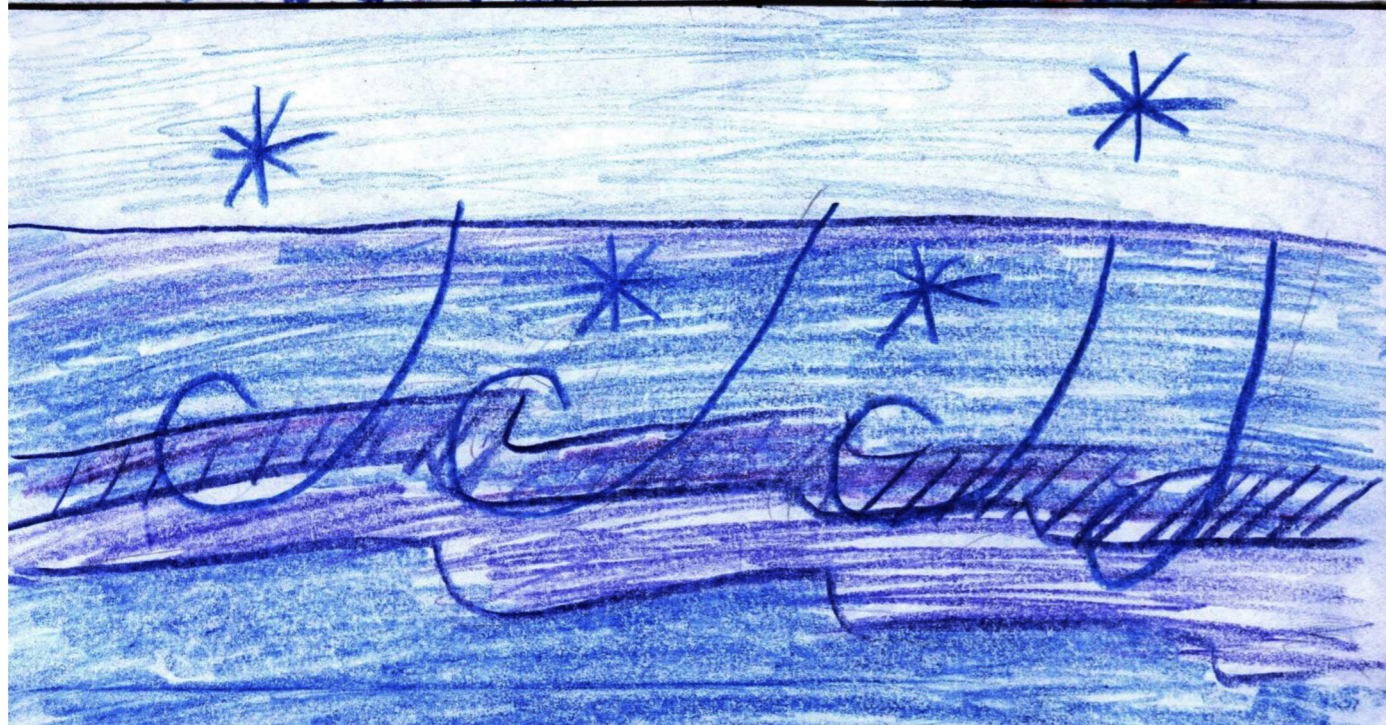
Lia Vinokurova, 13

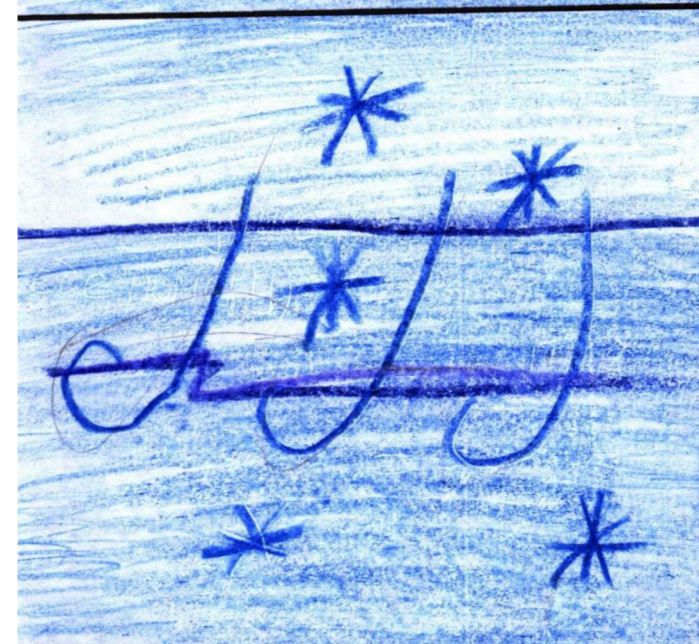
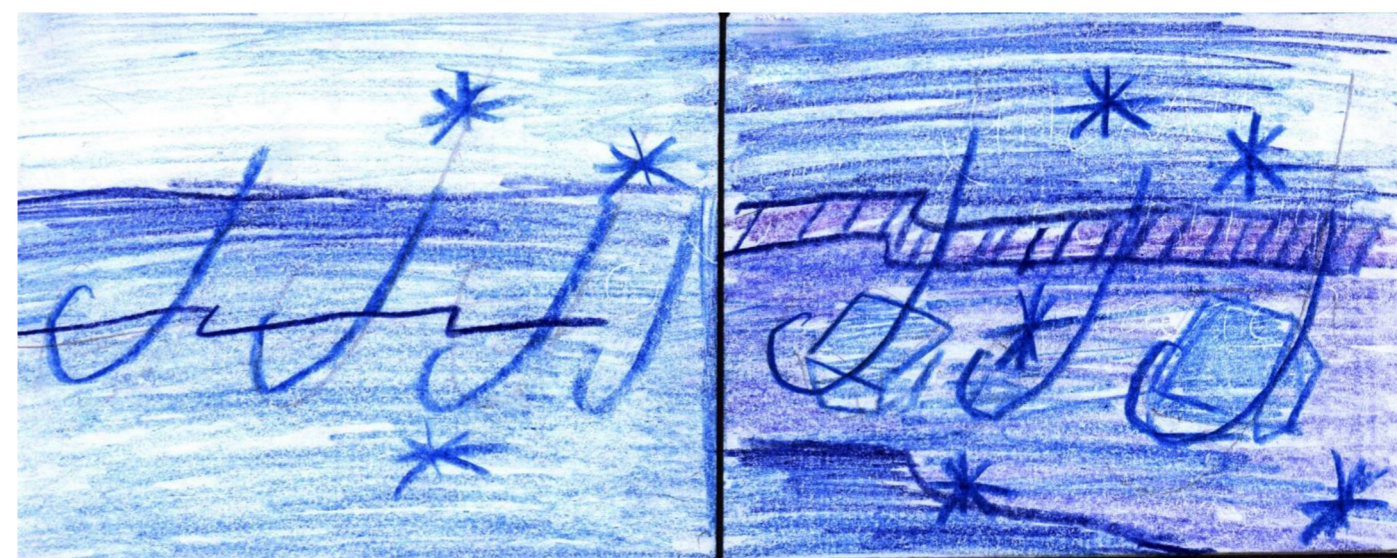
Чысхаан,
манна баар
эбиккин дуу?

Кэлин
кэпсэтиэхпит,
эйиэхэ
көмөлөспүтүм
кэнниттэн.

Lia Vinokurova, 13

Дьэ, буолар да эбит!

Эйиэхэ
махтаныахпын
баҕарабын!

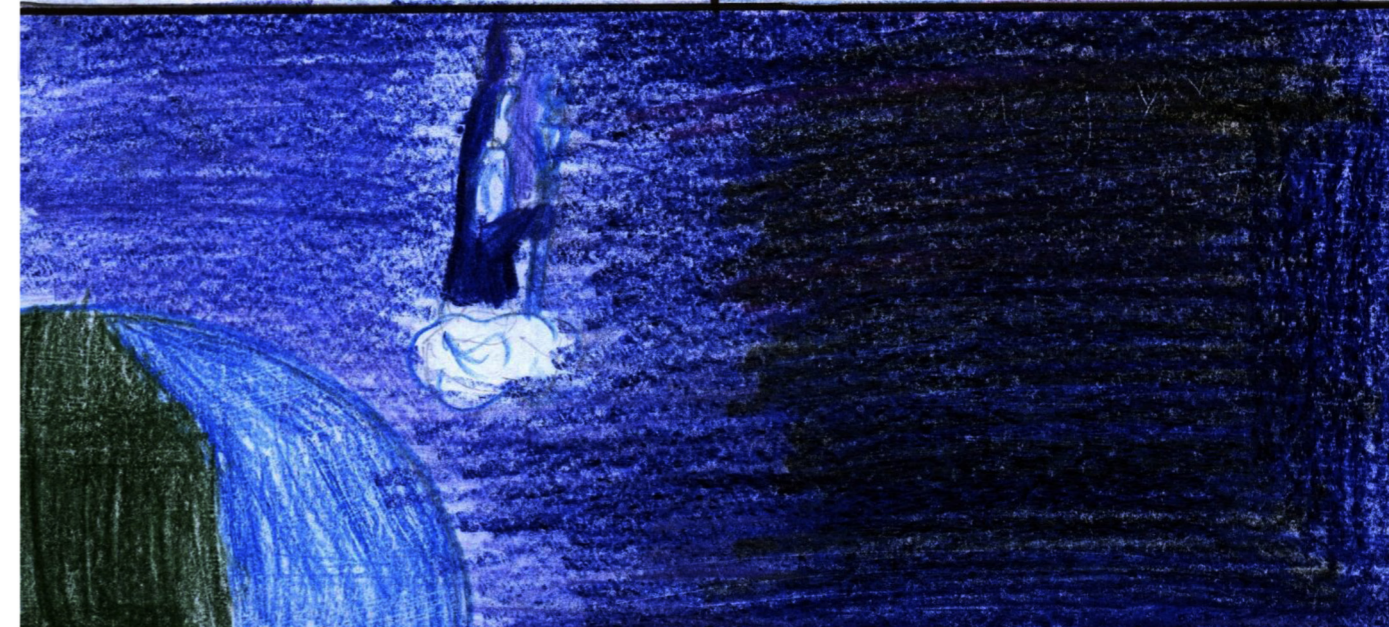
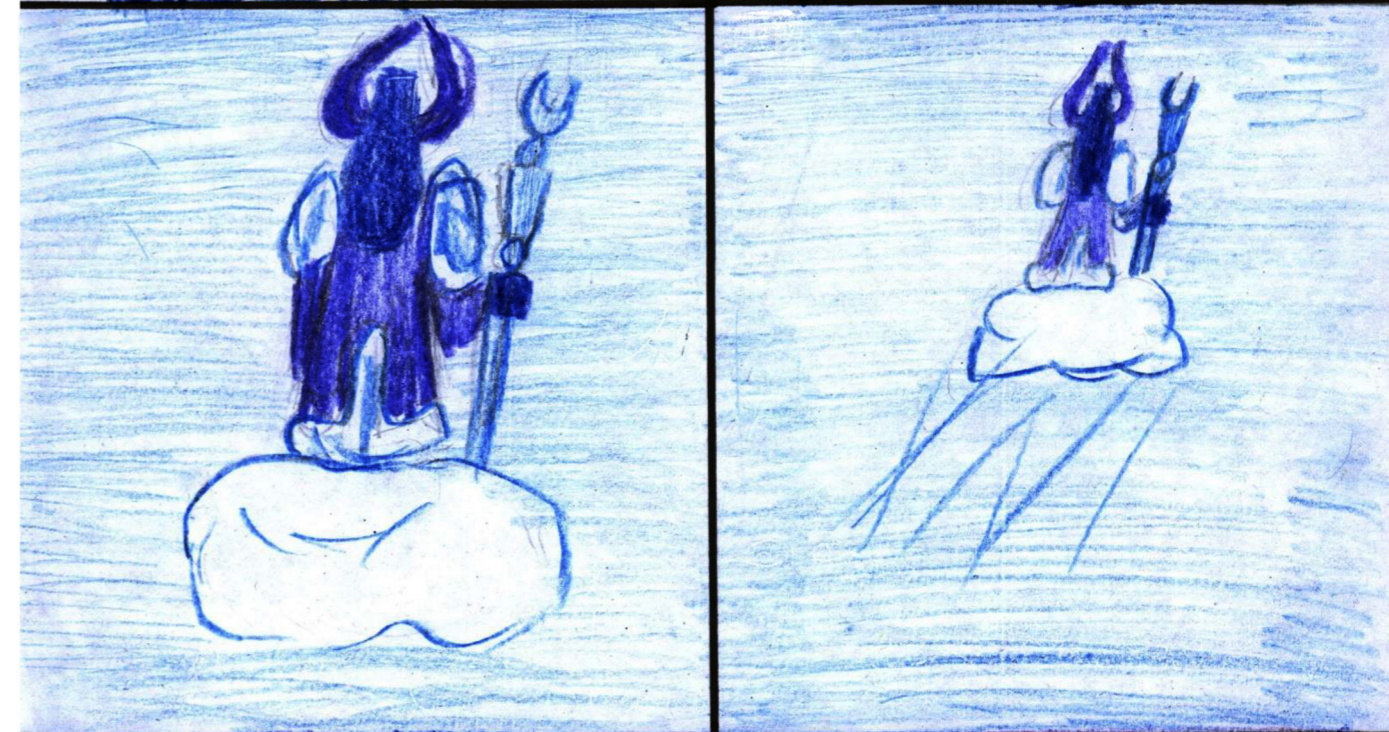

Ханна
суттэ?

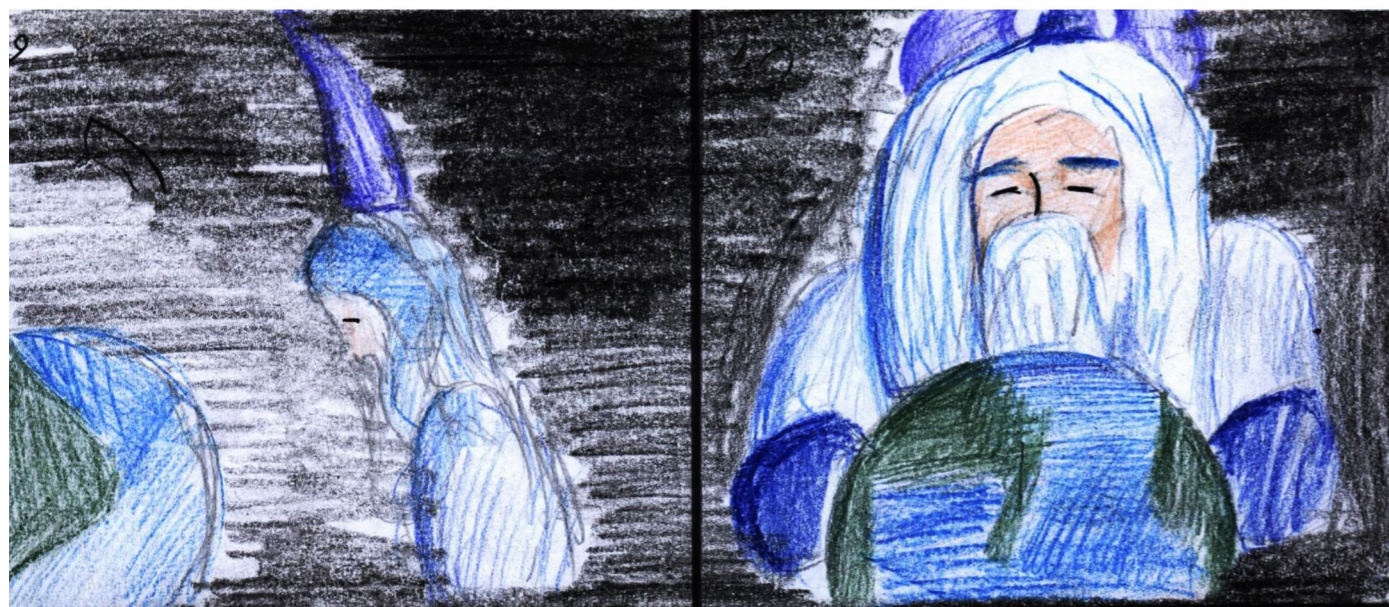
Lia Vinokurova, 13

Lia Vinokurova, 13

Lia Vinokurova, 13

Lia Vinokurova, 13

Онон Чысхаан - Тыйыс Тымныы Тойоно, Аан Дойду үрдүнэн ирбэт тог уулуутун тохтопсут.

Аан Дойду үрдүнэн айылҕа эригирин дыүөрэлэһиитэ көнөн, туох барыта чөлүгэр түспүт

Тыйыс Тымныы Тойон - Чысхаан баар буолан, Аан Дойдубутугар куттал суох буолла.

Lia Vinokurova, 13

8. Чысхаан уонна Аан дойду үрдүнэн сылайыы. Chyskhaan and Global Warming.

Marina Vinokurova, 13

Чысхаан Аан дойду үрдүнэн күүстээх итии-куйаас буолбутун хаһыаттан билэр. Тымныы оҕуһун миинэн, дьыаланы быһаарсарга, көннөрөргө турунар. Кини таайарынан, Сиргэ итии-куйаас Уоттаах Абааһы былаас былдьаһар содула. Чысхаан томороон тымныы салгынынан Уоттаах Абааһы күүһүн-уобун уоскутар.

Марина Винокурова (13) уруһуйдара.

***

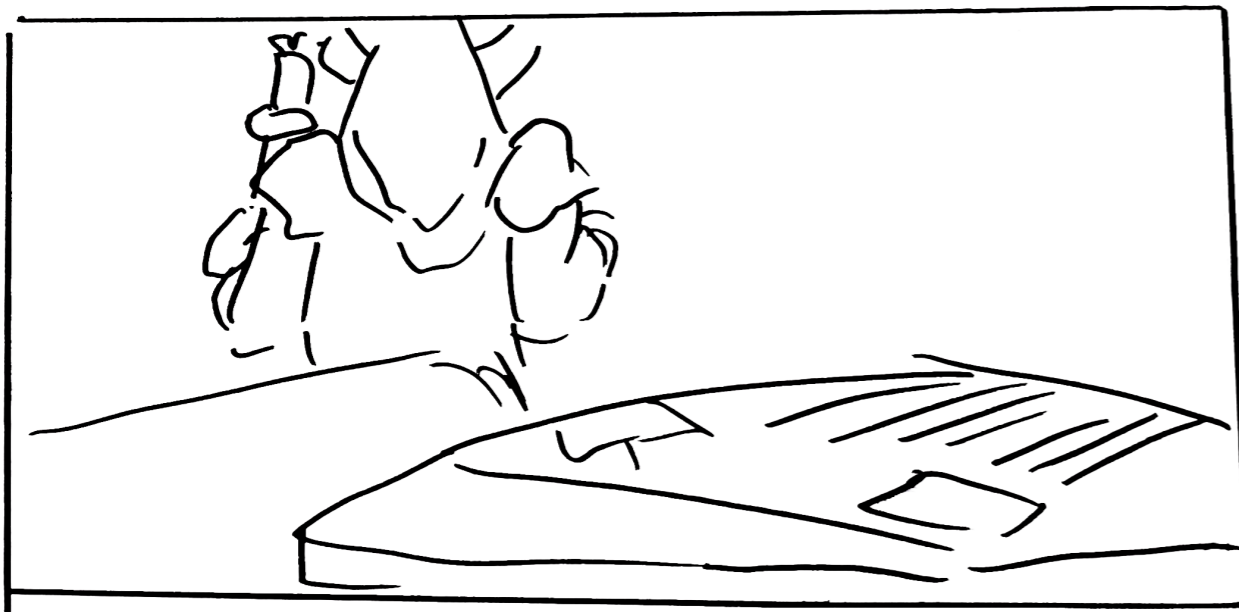
Chyskhaan reads in the newspapers about the coming Global Warming. Chyskhaan on the Bull of Cold a hurry to change the situation. He is sure that this is the work of the malicious Fire villain, who has always wanted to take over the planet. Chyskhaan teaches the villain a lesson, cooling his fiery intensity by cold.

Artwork by Marina Vinokurova, 13

Marina Vinokurova, 13

Уруһуйдары өгнөөх гына кырааскалаанг уонна кэпсэтиилэри суруйан биэрин.

Marina Vinokurova, 13

Please colour the pictures and write the dialogues in your native language based on the comic content.

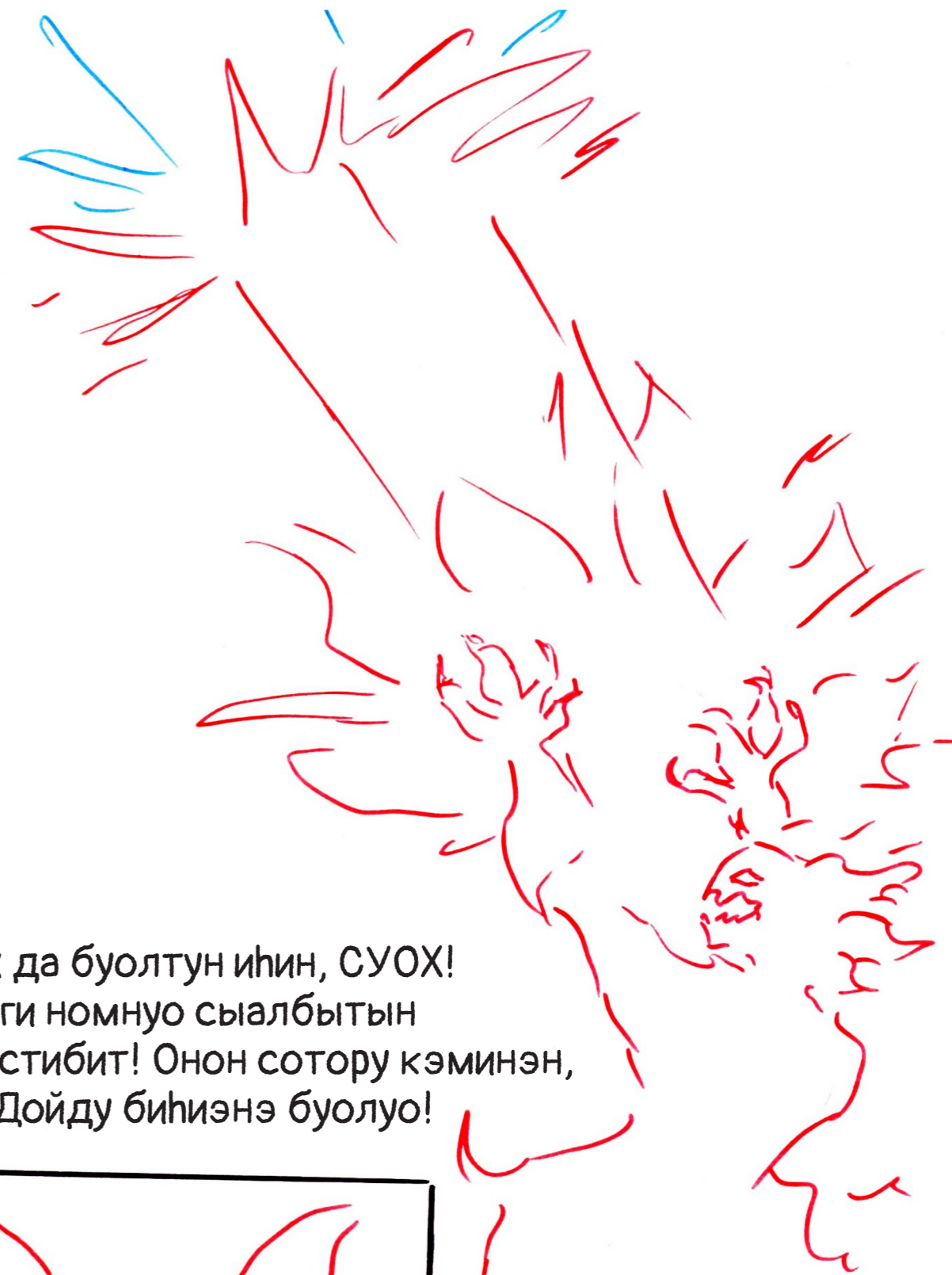
Marina Vinokurova, 13

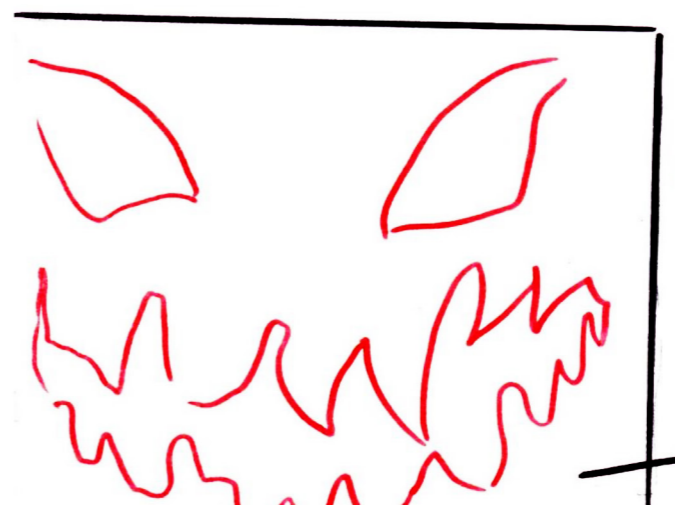
Уоххун
уоскута түс,
доборчуок

ОННУК!

Туох да буолтун иһин, СУОХ!
Биһиги номнуо сыалбытын
ситистибит! Онон сотору кэминэн,
Аан Дойду биһиэнэ буолуо!

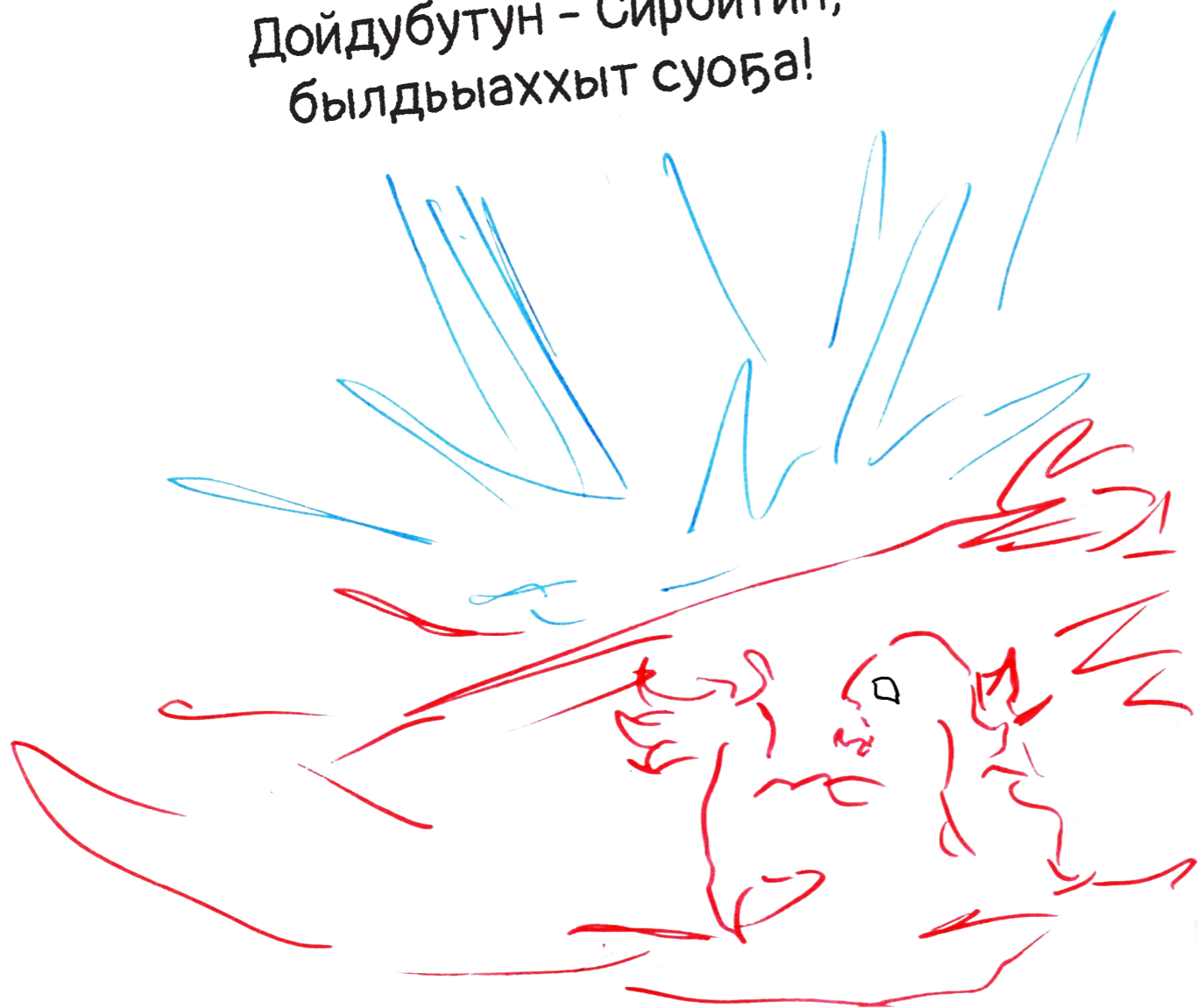

Онон эн миэхэ мэхэйдир
кыабыҥ суох!

Куруук инник
куттуугун! Көр
уонна туох
буолбутун!

Эниги хаһан да, биһиги Аан
Дойдубутун - Сирбитин,
былдыаххыт суоҕа!

Marina Vinokurova, 13

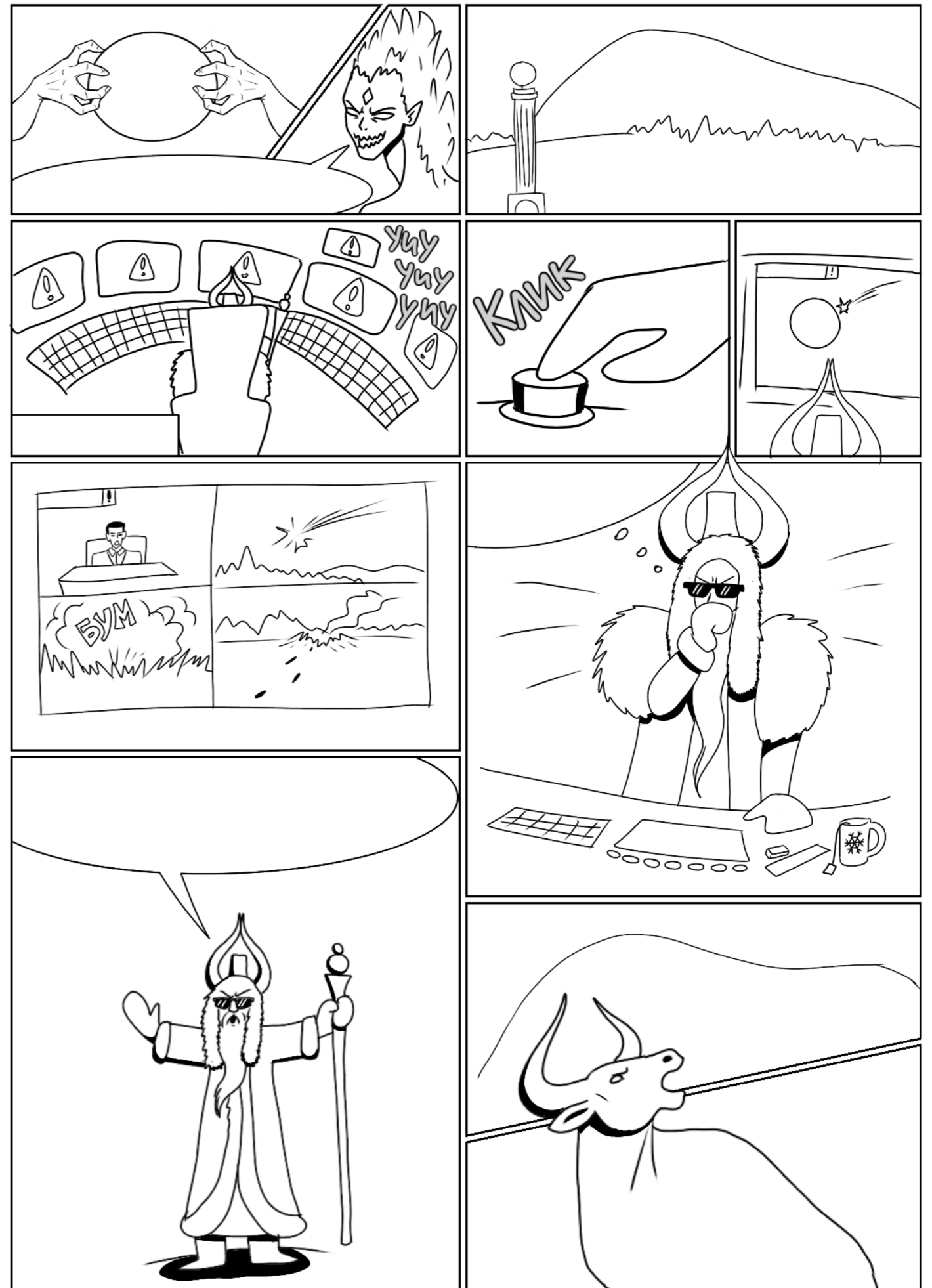
Эниэхэ бу
үөрэх буоллун!

Marina Vinokurova, 13

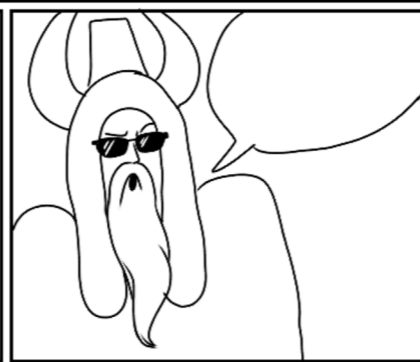
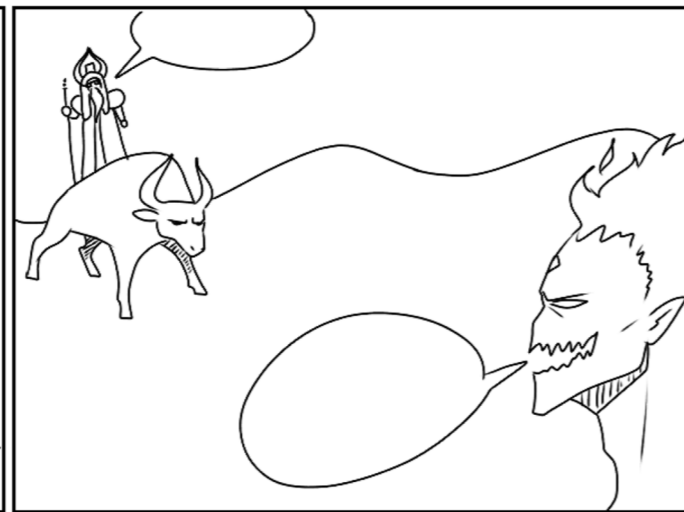
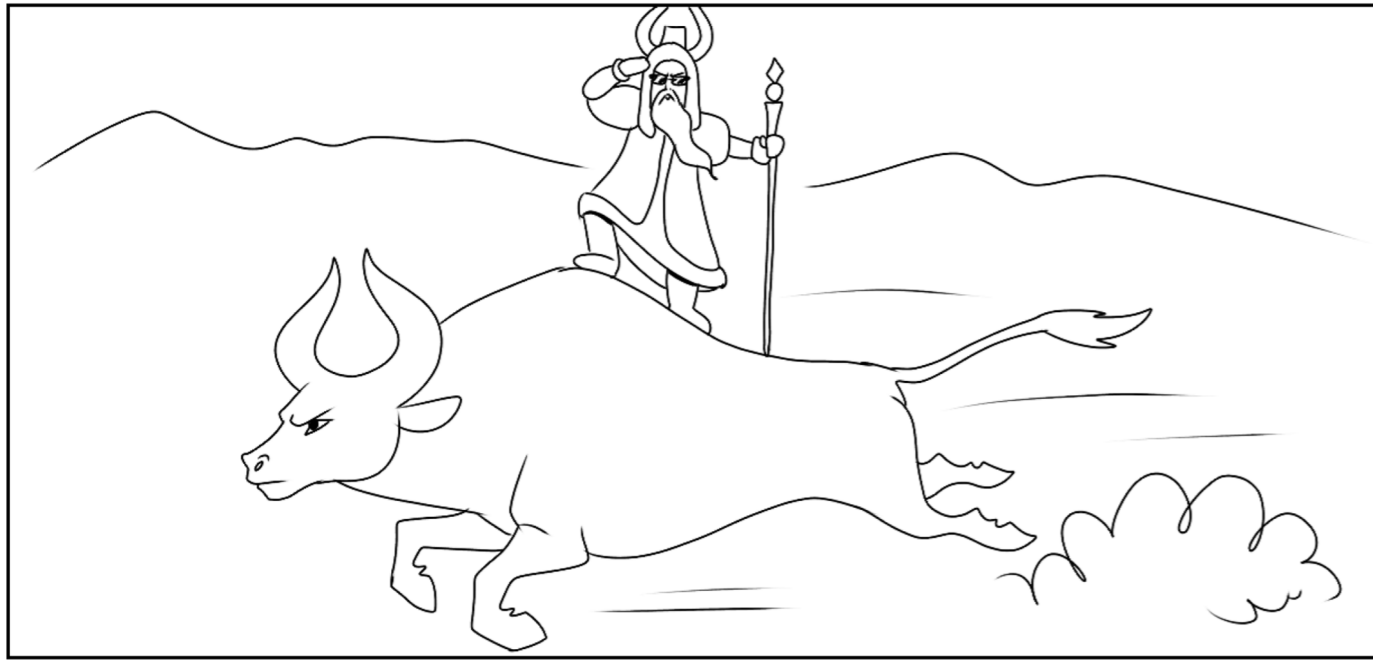

1. комиксы көр 12 с / See comics 1. on page 12

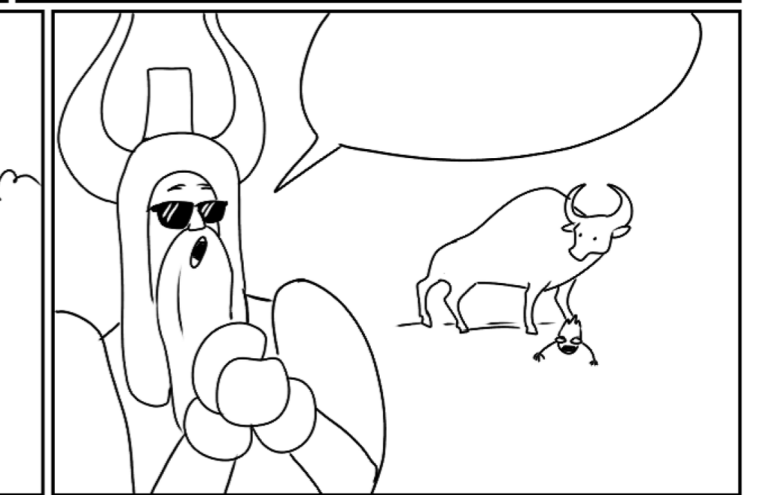
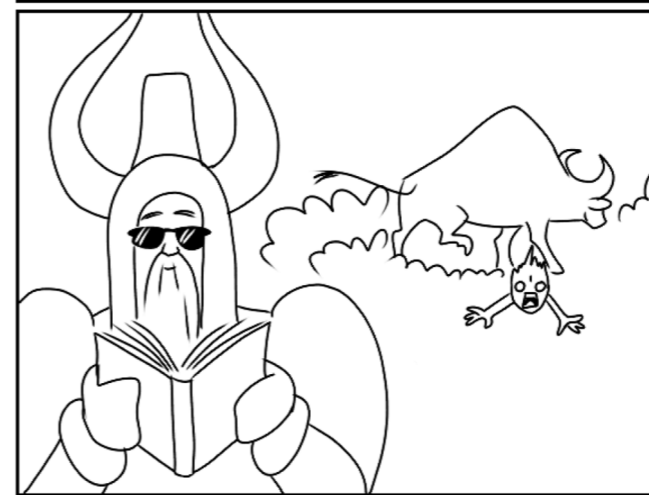
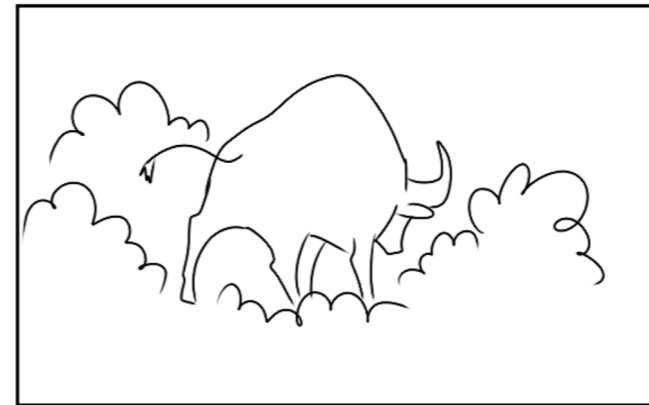
Ania Koriakina, 15

Ania Koriakina, 15

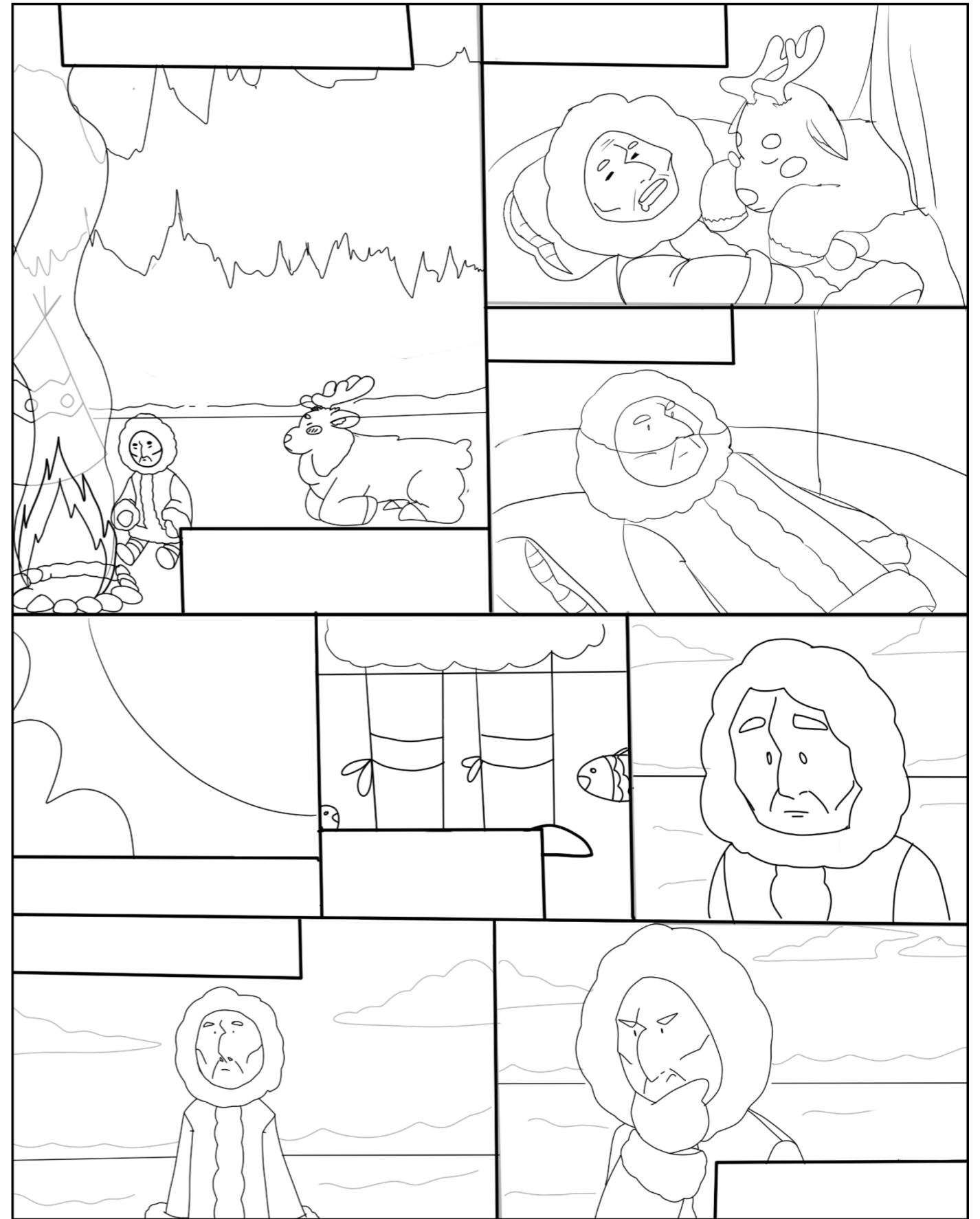
Ania Koriakina, 15

Ania Koriakina, 15

Ania Koriakina, 15

2. комиксы көр 18 с / See comics 2. on page 18

Maria Germogenova, 13

Maria Çermogenova, 13

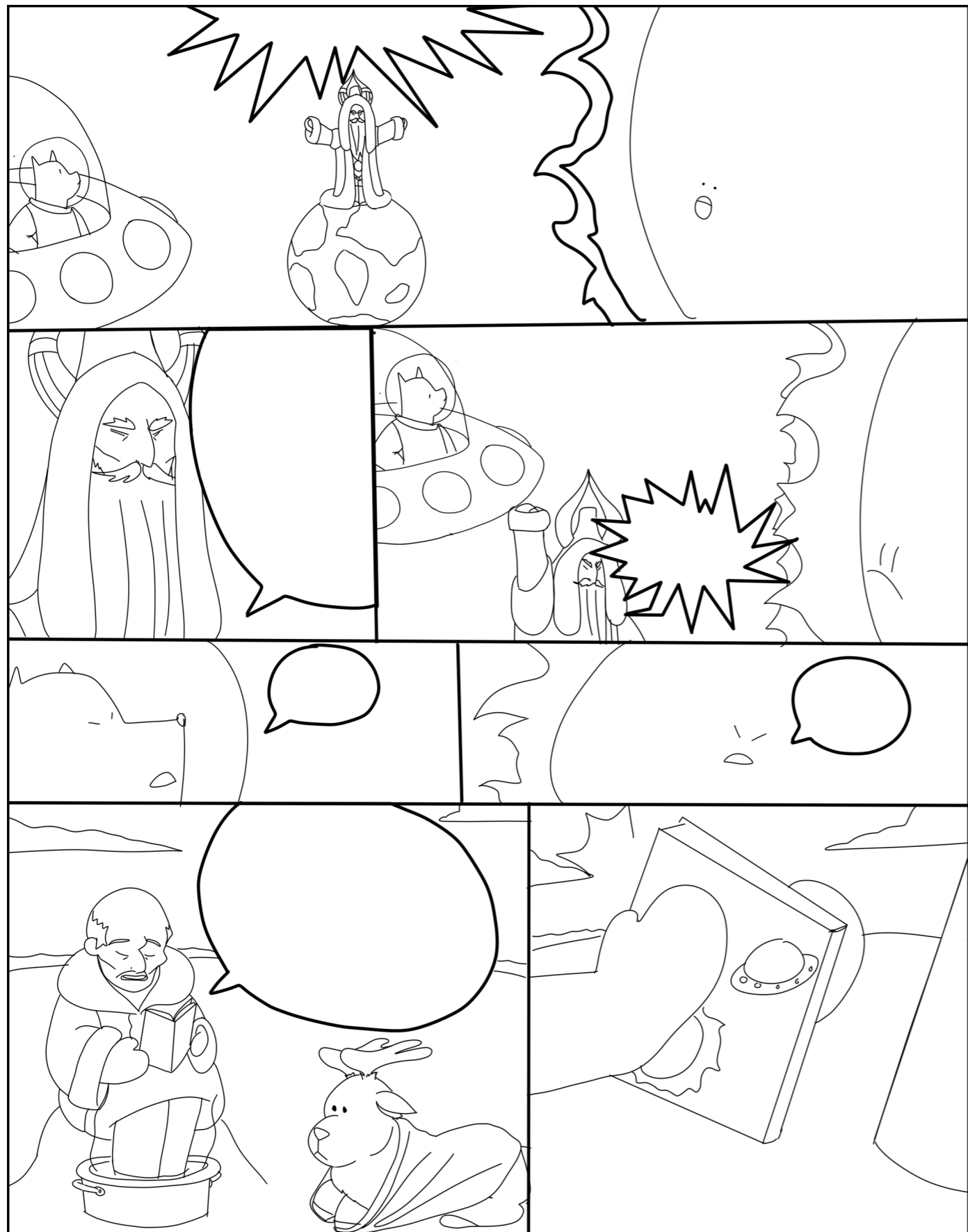
Maria Çermogenova, 13

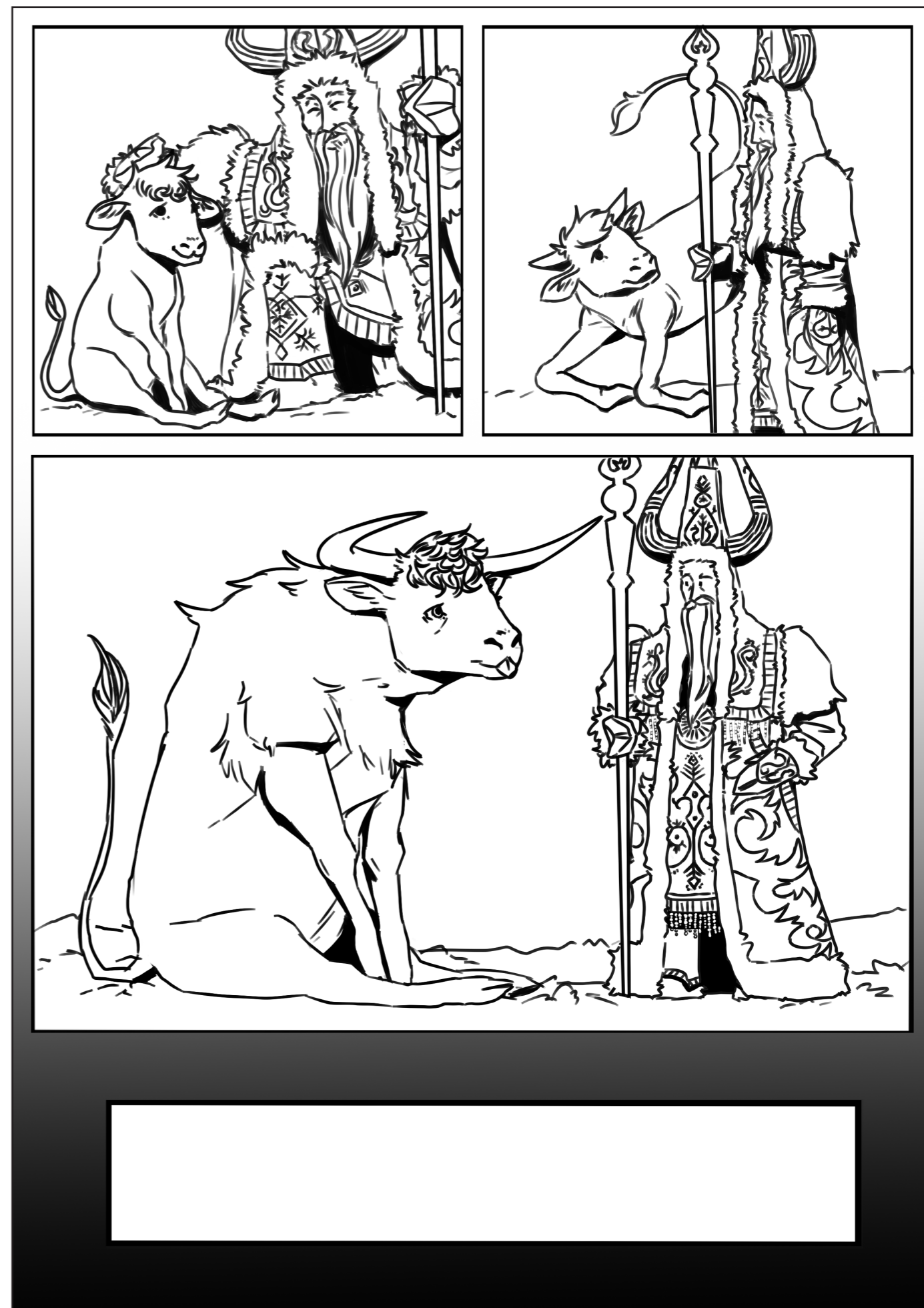
Maria Germogenova, 13

Maria Germogenova, 13

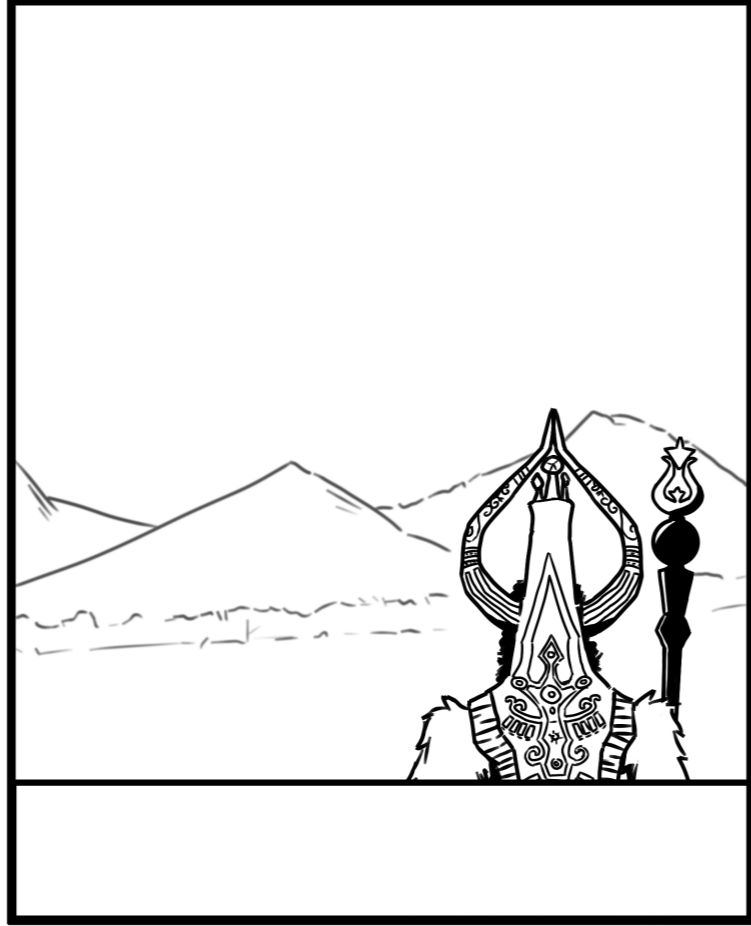
Maria Gernogenova, 13

3. комиксы көр 26 с / See comics 3. on page 26

Marina Vinokurova, 13

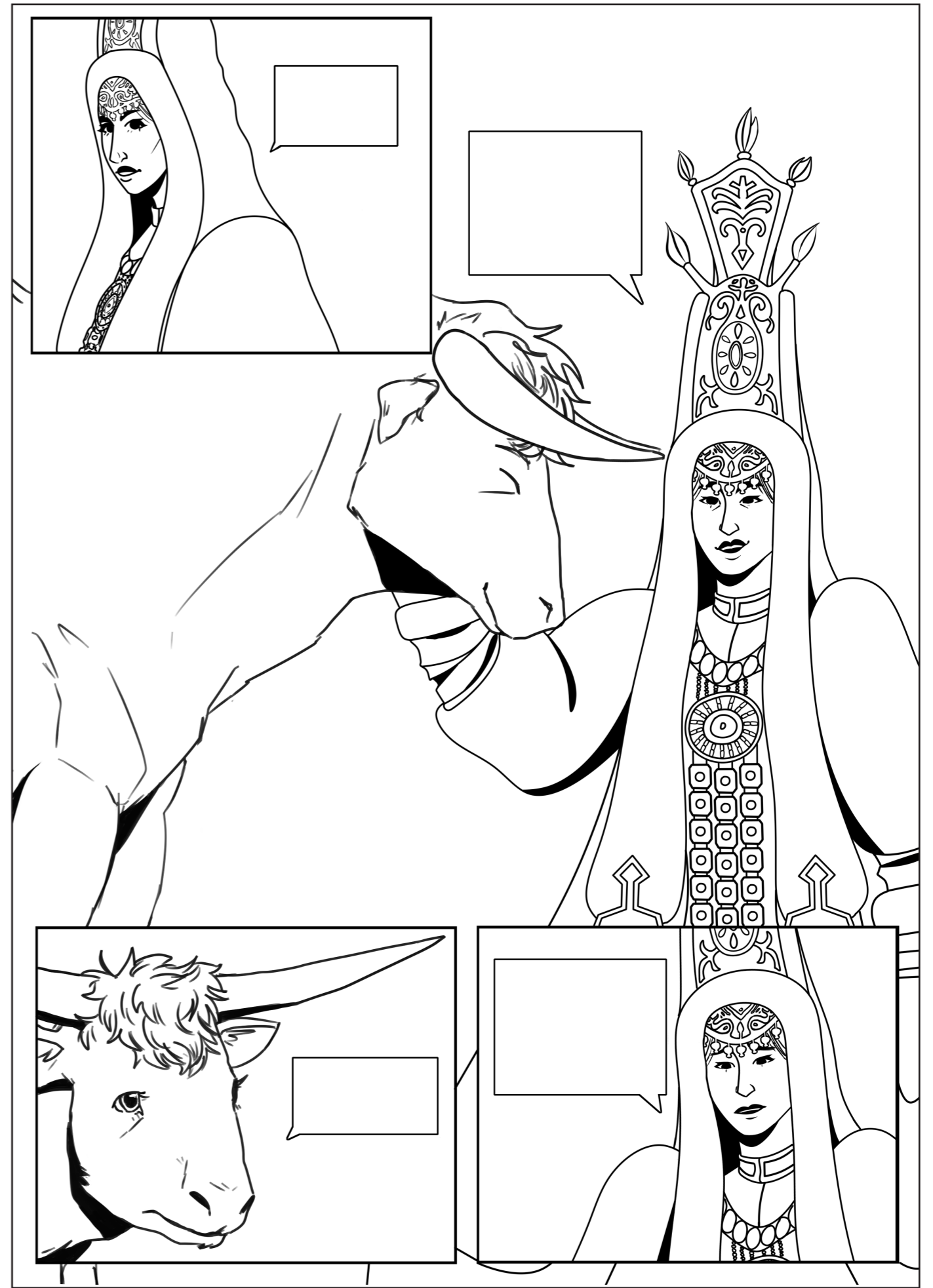
Marina Vinokurova, 13

Marina Vinokurova, 13

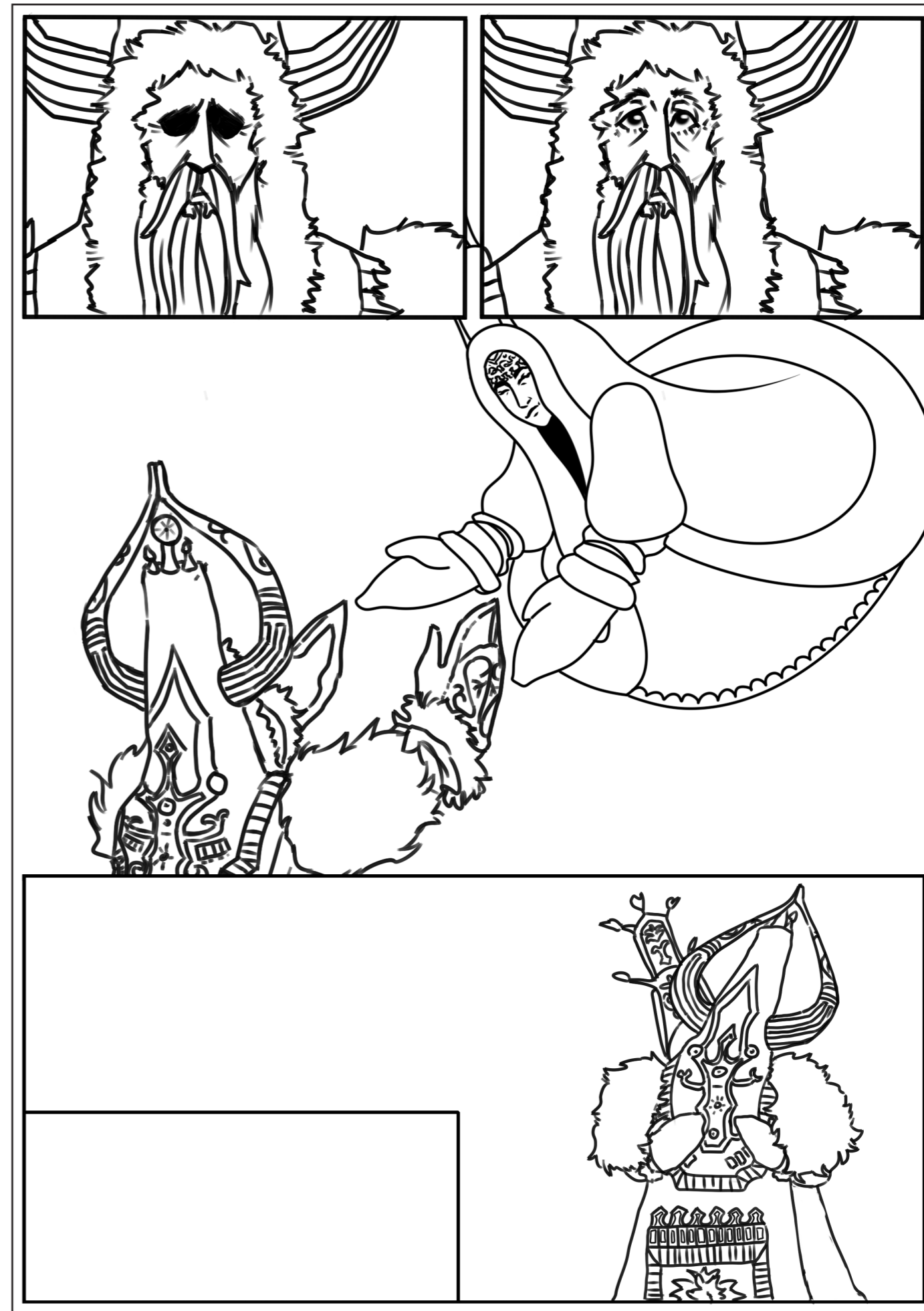
Marina Vinokurova, 13

Marina Vinokurova, 13

Marina Vinokurova, 13

Marina Vinokurova, 13

Махтал тыл

Бу кинигэ 2018 сыллаахха сэтинньи 28-29 куннэригэр Өймөкөөн орто оскуолатыгар буолан ааспыт «Чысхаан кыһынны оскуолата» диэн тэрээһин түмүгэ буолар. Өймөкөөн улуунун араас нэһилиэктэриттэн оҕолор кэлэн кыттыыны ылбыттара. Чысхаан уонна Айылҕа туругун уларыһыта диэн комикстары айан уруһуйдаабыттара.

Махтаныам этэ тэрээһингэ кыттыбыт тэрилтэлэргэ, ол эбэтэр: Өймөкөөн орто оскуолатыгар, Өймөкөөн улуунун дыһалтатыгар, Арктической култуура уонна искусство институтугар, «Институт Артеc Либерлес» Фондатыгар.

Туһаайан туран, махталбын тиэрдэбин “Чысхаан оскуолатыгар” кыттыбыт, дьэрэкээн уруһуйдары онорбут кыттааччы-оҕолорго. Эһиги уруһуйдаргытыттан иэһии ылан, санаа күүһүнэн сүүрэн-көтөн, кинигэ тахсарын кэпсэтэн, үп-харчы булан, бу кинигэ күн сиригэр көрдө.

Эрэлгит уонна өйөбүлгүт иһин чуолаан махтаныам этэ:

Ульяна Алексеевна Винокурова - Арктика циркумполянай цивилизациятын научнай чинчийэр киин салайааччыта;

Сивцева Аксинья Семеновна — Өймөкөөн улуунун Култуура управлениетын салайааччыта;

Сивцев Семен Семенович - Өймөкөөн улуунун Култуура управлениетын үлэһитэ, поэт, Чысхаан оруолун толорор;

Егорова Нина Егоровна — Томтор ДШИ, уруһуй учуутала;

Юстина Ольго - Варшавскай Университет “Артеc Либералес” Факультетын Култуура ситимин чинчийэр киин салайааччыта;

Зузанна Росланец — Варшавскай Университет “Артеc Либералес” Факультетын Култуура ситимин чинчийэр киин администратора;

Анна Кухниак — компьютернай дизайнер;

Майкл Кинселла — английскай тыл көннөрүүтэ.

Инникитин Сахабыт сиригэр туһугар өссө да бииргэ үлэлэһиэхпит диэн эрэллээхпин!

Кинигэ туһунан санаабытын үллэстиэххитин сөп уонна туспа уруһуйдарга аат биэрэн, кэпсээн айан, уруһуйдаан ытыаххытын сөп.

Acknowledgments

This book is the result of my project “International Winter School of Chyskhaan” with the theme: “Chyskhaan and Global Climate Change” (held on November 28-29, 2018) at the Oymyakon secondary school, where children gathered from several villages of the Oymyakon ulus, Republic of Sakha (Yakutia).

I would like to express my gratitude for the cooperation of all those who participated in my project, including, the administration of the Oymyakonsky ulus, Oymyakonsky secondary school, the Arctic Institute of Culture and Art in Yakutsk, the Faculty of „Artes Liberales” of the University of Warsaw and also the Foundation “Artes Liberales Institute” for funding the publishing project.

Most importantly I address my thanks to the children from Oymyakonsky ulus. Your talented art inspired us to create this publication. I hope that your paintings and reflections on nature, climate, ecology, and Yakutia will help us achieve our primary goal - the study of endangered languages.

Special thanks for their trust and support go to:

Ulyana Alekseevna Vinokurova - Head of the Research Centre for Circumpolar Civilization at Arctic State Institute Culture and Arts in Yakutsk;

Sivtseva Aksinya Semyonovna — Head of the Department of Culture and Tourism in Oymyakonsky ulus (district);

Sivtsev Semyon Semyonovich - poet and performer of the role of Chyskhaan;

Egorova Nina Egorovna teacher from the Tomtor Children’s Art School;

Justyna Olko - Director of the Center for Research and Practice in Cultural Continuity at the Faculty of “Artes Liberales”, University of Warsaw;

Zuzanna Rosłaniec - Administrator of the Center for Research and Practice in Cultural Continuity at the Faculty of “Artes Liberales”, University of Warsaw;

Anna Kuchniak - computer graphics;

Michael Kinsella — proof-reader of English texts.

I hope our cooperation and joint projects will continue!

You can write your impressions of the book. You can also create titles and stories to particular pictures in the book (including pictures on the book’s cover) and send them to us.